Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 165 (11062) 1979 чылдың июль 18, среда 1925 чылда үндезилеттинген Өртээ 2 көп

ОРБИТАДА АЖЫЛ УЛАМЧЫЛАВЫШААН

УЖУДУУШКУН БАШКАРАР ТӨП. (СЭТА). Чер чоогунуң орбитазында 142 хонук дургузунда ажылдап келген Владимир Ляховтуң болгаш Валерий Рюминниң космосту шиңгээдип алырының төвүгүзүнде эң-не үр ужудуушкуну үргүлчүлевишаан.

Июль 16-да «Салют-6» станцияның каттышкан шимчедикчизинге өйислительди немей куткан. Ужудуушкун башкарар төптен команда өзүгаар боттандырып чоруткан ол немей кудуушкунну экипаж хынап көрген.

Комплекстиң иштинде биологтуг шенелделер уламчылавышаан. «Биогравистат» деп херекселдиң дузазы-биле космонавтылар кылымал тыртыжышкынның байдалдарында нарын үнүштерниң өзүлдезин өөренип көөр талазы-биле шинчилелдерниң ээлчеглиг бөлүүн күүсеткеннер.

Хүн дургузунда экипаж эртем аппаратураларын ам кылыр шинчилелдерге болгаш шенелделерге белеткеп, техниктиг документация-биле ажылдаан.

Июль 14 болгаш 15 хүннерни космонавтыларның идепкейлиг дыштанырынга үндүрген. Экипаж станцияның өрээлдерин суг-биле аштап, күш-дамыр мергежилгелерин кылып, дыштанган. Ийи талалыг телевидение сеанстарының үезинде Владимир Ляхов болгаш Валерий Рюмин боттарының өг-бүлелери-биле ужурашкан.

Космонавтыларның илеткелдери-биле болгаш телеметриктиг хемчээшкиннерниң түңнелдери-биле алырга, орбитаның «Салют-6» —«Союз-34»— «Прогресс-7» комплекстиң иштинде системалары болгаш эртем аппаратуралары болур-чогууру-биле ажылдап чоруур.

Автономнуг областардан болгаш округтардан

медээлер

МӨҢГЕ ДОҢ- ЧЕРНИ КАМГАЛАВЫШААН

Полюс дээрбээниң чанында туруп турар Уренгойнуң газ-биле байлак черинде чаа тудугну эгелей берген. Аңаа чорааn СЭТА-ның корреспондентизи А. Омельчук мынча деп бижээн: ажылдап турар өске бүдүрүлгелерден ылгалыштыр маңаа газты чүгле арыглаар эвес, харын ону соодар. Ол чорук газты тундра дамчыштыр өскээр чорудуп турар үеде хоолай дамчыдылгазының оруунда мөңге доң черни хевээр арттырар арганы берип турар. Бир эвес ол доң черни эргизиптер болза тундра кижи эрте албас тулаа болу бээр. Газ казып тывар ол чер чылда хөй миллиард кубометр газты чыл бүрүзүнде бээр.

САЛЕХАРД.

●

РОЗА АЖААП АЛЫЫШКЫНЫ

Роза чечектиң бүрүлерин болбаазырадып кылырының чаа аргазын СЭТА-ның корреспондентизи В. Жуков дыңнаткан. Натырбовскиниң «Элит» деп эфир-үс кылыр совхоз-заводунда розадан үстү он хуу хөйнү алыр чаа арганы ажыглаан. Ында плантацияларда чаагай чыттыг чиг-этти чыып эгелээн.

Совхоз-завод чаа технологияны нептередип тургускан. Сезон дургузунда ол завод беш муң тонна хире роза бүрүлерин болбаазырадып кылып турар.

КОШЕХАБЛЬ.

●

ДОЛОМИТТЕ ХЭЭЛЕР

Даглыг черниң бүгү-ле өңнерин көргүзүп турар мрамордан болгаш доломиттен кылган хоюглап каан калбак плиталар болза Карачаево-Черкесияның чаа даш чонар цегиниң массалыы-биле бүдүрүп турар продукциязы болу берген. Оон Пятигорскиниң, Кисловодскиниң болгаш өске-даа хоорайларның бажыңнарын каастаары-биле чыл санында-ла 50 муң дөрбелчин метр чедир каасталга материалдарын чорудуп турар апаар деп, СЭТА-ның корреспондентизи Н. Стажкин дыңнаткан.

Ында ол байлак черниң үнелиг даштарын тудугжулар баштайгы беш чылдың чылдарында-ла найысылалдың метрополитениниң станцияларын, демир-орук вокзалдарын тударда ажыглап, ону Москваның хөй бажыңнарын каастаарынга хереглеп турганнар.

ЧЕРКЕССК.

СЭКП обкомунда, республиканың Министрлер Чөвүлелинде, профоблчөвүлелде болгаш ВЛКСМ обкомунда

МУРНАКЧЫЛАРГА ДЕҢНЕЖИҢЕР!

СЭКП обкомунуң бюрозу, республиканың Министрлер Чөвүлели, профоблчөвүлел болгаш ВЛКСМ обкому 1979 чылдың бирги чартыында мал ажылының продуктуларын бүдүрер база күрүнеге садар талазы-биле районнарның болгаш совхозтарның социалистиг чарыжының түңнелдериниң дугайын чугаалажып көргеш, бо талазы-биле тускай доктаал хүлээп алган.

СЭКП-ниң XXV съездизиниң, СЭКП ТК-ның июль болгаш ноябрь (1978 ч.) Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, бүдүрүлгениң ажыктыын, ажылдың шынарын бедидер, 1979 чылдың база беш чылдың ниитизи-биле күрүне планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүседир дээш Бүгү-эвилел социалистиг чарыжынга киришкеш, көдээ ажыл-агыйының ишчилери мал ажылының продуктуларын бүдүреринге болгаш күрүнеге садарынга, ниитиниң малының баш санын өстүреринге чамдык эки түңнелдерни чедип алганын СЭКП обкомунуң бюрозу, республиканың Министрлер Чөвүлели, профоблчөвүлел болгаш ВЛКСМ обкому демдеглээн.

1979 чылдың 6 айларында республиканың ажыл-агыйлары күрүнеге сүт садар планын 102,1, эъттиин—108,6, дүктүүн—162,4, чуурганы — 132,9 хуу күүсеткен. Мыйыстыг бода малдың, хойнуң болгаш өшкүнүң, чылгының, тевениң база иваның баш санын өстүрериниң планнары күүсеттинген. Эрткен чылдың ол үезинге деңнээрге саар бир инектен-не ортумак саалда 19 килограмм көвүдээн. Күрүнеге сүт, эът болгаш дүк садарының бирги чартык чылда улус ажыл-агый планнарын республиканың районнарының болгаш совхозтарының хөй кезии күүсеткен.

Кызыл, Барыын-Хемчик болгаш Эрзин районнар социалистиг чарышка эки түңнелдерни чедип алган. Ол районнарның ажыл-агыйлары чартык чылда малдың баш санын өстүрбүшаан, мал ажылының продукциязын күрүнеге садарының планын бүгү көргүзүглер талазы-биле ажыр күүсеткен.

«Хемчик», «Чодураа», «Коммунизмниң херели», Ленин аттыг, «Бай-Тал», «Май 1» совхозтарның ажыл-ишчилери эът, сүт, дүк садарының, малдың баш санын өстүрериниң талазы-биле планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерин чедиишкинниг күүсеткен.

Ынчалза-даа чамдык районнарның болгаш совхозтарның, партия, совет болгаш көдээ ажыл-агый органнарының, профэвилел болгаш комсомол организацияларының талазындан социалистиг чарышты кошкак организастааның түңнелинде мыйыстыг бода малдың, хойнуң болгаш өшкүнүң баш саны 1978 чылдың деңнелинден кудулап, оларның чидирии элээн өскенин партия обкомунуң бюрозу, Министрлер Чөвүлели, профоблчөвүлел болгаш ВЛКСМ обкому демдеглээн. Ылангыя Каа-Хем районунуң ажыл-агыйлары ниитиниң малының баш санының улуг чидириглерин болдурган. Таңды, Бии-Хем районнарының, СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг, «Алдан-Маадыр», «Найырал», «Ленинчи орук», «Улуг Октябрь» совхозтар — сүт садарының, Өвүр, Бай-Тайга районнар, Карл Маркс, С. К. Тока аттыг, «Революцияның чалбыыжы», «Хадың», «Өөк», «Саян», «Бурунгаар» совхозтар — эът садарының талазы-биле улус ажыл-агый планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүсетпээн болуп турар.

1979 чылдың бирги чартыында ниитиниң малының баш санын өстүрерин, мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш күрүнеге садарын көвүдедир дээш социалистиг чарыштың түңнелдерин сайгарып көргеш, СЭКП обкомунуң бюрозу, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели, профоблчөвүлел болгаш ВЛКСМ обкому дараазында районнарны болгаш ажыл-агыйларны социалистиг чарыштың тиилекчилери деп санаан:

төп зонаның районнарындан — **Кызыл район** (СЭКП райкомунуң секретары К. Н. Шулуу, райкүүском даргазы А. К. Бакулин, көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының профэвилел райкомунуң даргазы О. Ч. Ооржак, ВЛКСМ райкомунуң секретары Г. А. Медведев);

барыын зонаның районнарындан — **Барыын-Хемчик район** (СЭКП райкомунуң секретары Ш. П. Куулар, райкүүском даргазы С. Т. Амырбит, ВЛКСМ райкомунуң секретары Л. Ш. Ховалыг);

мурнуу зонаның районнарындан — **Эрзин район** (СЭКП райкомунуң секретары А. Ч. Монгуш, райкүүском даргазы Н. Б. Тыртык-Кара, көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының профэвилел райкомунуң даргазы Б. Д. Чыпсымак, ВЛКСМ райкомунуң секретары Б. Л. Самбуу);

төп зонаның совхозтарындан — Таңды районунуң **«Коммунизмниң херели»** совхоз (директору М. А. Хапаев, партком секретары К. Т. Оюн, ажылчын комитединиң даргазы К. Ш. Дүгүр, ВЛКСМ комитединиң секретары В. К. Оюн). Тожу районунуң **«Май 1» совхозу** (директору С. К. Хоюдыр, партком секретары Г. Б. Дарыган, ажылчын комитединиң даргазы А. А. Моокпан, ВЛКСМ комитединиң секретары Р. Ш. Моокпан);

барыын зонаның совхозтарындан — **«Хемчик» совхоз** (директору О. Д. Сарыглар, партком секретары Д. Т. Сарыглар, ажылчын комитединиң даргазы К. К. Хомушку, ВЛКСМ комитединиң секретары А. С. Даваалай), **«Бай-Тал» совхоз** (директору М. С. Ооржак, партком секретары Д. С. Чыдым, ажылчын комитединиң даргазы С. С. Намзырай, ВЛКСМ комитединиң секретары Б. М. Хомушку);

Мурнуу зонаның ажыл-агыйларындан — **«Чодураа» совхоз** (директору Ч. Л. Санхоо, партком секретары В. Ч. Баткар, ажылчын комитединиң даргазы Д. Э. Эртине, ВЛКСМ комитединиң секретары Л. С. Дензин) **Ленин аттыг совхоз** (директору С. А. Ондар, партбюро секретары К. И. Седип, ажылчын комитединиң даргазы М. Д. Лидип, ВЛКСМ комитединиң секретары Н. Т. Андаа).

Кызыл, Барыын-Хемчик, Эрзин районнарга, «Коммунизмниң херели», «Хемчик» база «Чодураа» совхозтарга СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугун тывыскыышаан, районнарга 300 рубль база совхозтарга 150 рубль түңнүг шаңналдарны тыпсыр.

Чарышка ийиги черни алган «Май 1», «Бай-Тал» болгаш Ленин аттыг совхозтарга СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир вымпелдерин тыпсыр.

Мал ажылдакчыларының ортузунга социалистиг чарышты организастап турарында бар четпестерни чайладырын, бар курлавырларны болгаш аргаларны улам долу ажыглаарынга үндезилээш, ниитиниң малының баш санының өзүлдезин хандырарын көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрериниң болгаш күрүнеге садарының талазы-биле чылдың планнарын база социалистиг хүлээлгелерни чугаа чокка долдур болгаш ажыр күүседирин хандырарын база көдээ ажыл-агый продукциязының шынарын экижидерин чедип алырын СЭКП райкомнарынга болгаш райкүүскомнарга, Көдээ ажыл-агый министерствозунга, «Скотопром» тресске, райкүүскомнарның көдээ ажыл-агый эргелелдеринге, партия, профэвилел болгаш комсомол организацияларынга, совхозтарның удуртукчуларынга болгаш специалистеринге ук доктаалда хүлээндирип турар. Малды семиртип азыраарын болгаш чайгы үеде одарладып семиртирин, хой кыргылдазын дүргеп доозарын, чайгы үеде зооветеринарлыг хемчеглерни чорударын, мал кыштаглаашкынынга белеткелди күштелдирерин организастаар, малга чем белеткелдериниң темпилерин бедидер талазы-биле хемчеглерни алыры эргежок чугула. Мал чемин белеткээр техниканы бедик бүдүрүкчүлүг ажыглаарын, АВМ-нерниң дүн-хүн чок ажылдаарын бүгү черлерге чедип алырының, мал чемнериниң белеткелинче ажылдап шыдаар бүгү чонну, студентилерни болгаш өөреникчилерни, республиканың хоорайларының база суурларының чурттакчы чонун мобилизастаарының эргежок чугулазын доктаалда айыткан.

Ниитиниң малынга чем белеткелинге — бедик шынар болгаш шалыпкын темп!

КҮШТҮ МӨӨҢНЭЭН

Онгу беш чылдың дөрткү чылында ниитиниң малынга четчир чемни белеткеп алыр хемчеглерни «Тээли» совхозтуң дирекциязы, партия, профэвилелдиң ажылчын комитеттери ап турар. Бо чылын 3600 тонна мал чемин ажыл-агый белеткээр планныг, ону фермаларда, бригадаларда, звеноларда түс-түзүнда хувааган. Ол ышкаш машина-трактор мастерскаязында, тудуг звенозунда болгаш өске-даа коллективтерде онаалдаларны берген, чаңгыс сөс-биле чугаалаарга бүгү-ле күштү мал чеминиң белеткелинче мөөңнээн.

Амгы үеде совхозтуң девискээриниң чер болганда сиген кезилдези эгелээн. Көп-Сөөкте, Алаакта, Мажалыкта, Чадыр-лыг-Арыгда болгаш өске-даа черлерде сиген кезилдезинче он хире звено ажылдап кирген. Найырал салбырында хөй чылдыг сигенни кезип турар.

Совхозтуң Найырал салбырында (эргелекчизи Х. М. Самдан) ниитиниң малынга чем белеткелинче элээн организастыг кирген. Бо хүннерге чедир 100 тонна хире сигенни салбырның ажыл-ишчилери белеткээн. Сергей Амырбидеге удурткан механизастаттынган звено 864 тонна сигенни белеткээр хүлээлгени алгаш, баштайгы хүннерден-не шалыпчы ажылдап кирипкеннер. Звенода техника болгаш кижи күжү четчири-биле бар. Амгы үеде чүс ажыг гектар тарымал сигенни кестирип турар. Сержи Бовулаштың удурткан херээженнер звенозу сөөлгү хүннерге чедир он тонна эки шынарлыг сигенни белеткээн.

Ээр-Хавак сүт-бараан фермазының коллективи чылдыңна боттарының күжү-биле мал чеми белеткеп алыр хүлээлгезин ажыр күүседип келгеннер. Бо чылын ону ажыр күүседириниң бүгү аргалары бар. Фермага 100 тонна сиген белеткээр планны берген, ажыл-ишчилер боттарының курлавырларын санап көргеш, 20 тонналы немей белеткээрин аазааннар.

Хол кадыыры-биле сиген кезер ийи звенону фермада тургускан. Олар Алаактың шыктарында чаагай үнген сигенни кезип турар. Юрий Салчактың удуртканы аныяктар звенозу хүн бүрүнүң нормазын ажыр күүседип, мактадып эгелээн. Ферманың сигенчилери 20 тонна сигенни сараттап тургускан.

Кызыл-Даг салбырының сигенчилери мал чеминиң белеткелинче база кирипкен. Салчак Хоптак-оолдуң удуртканы сиген белеткээр звено өскелерден дээре ажылдап, баштайгы хүннерде багай эвес көргүзүглерни чедип алган. Кудуктуң хойжу болгаш салбырның өшкү бригадаларының малчыннары сиген белеткелинче организастыг кирипкен.

«Тээли» совхозтуң ажыл-ишчилери ниитиниң малынга четчир мал чемин белеткээр хүлээлгезин күүседиринге бүзүрелдиг, ону баштайгы хүннерниң ажыл-ижи долузу-биле бадыткап турар.

Т. ХЕРТЕК.

Бай-Тайга район.

10 ТОННА СИГЕН

Ниитиниң малынга чем белеткээр ажылга Улуг-Хемде «Улуг-Хая» совхозтуң ажыл-ишчилери эң-не идепкейлиг киржип турар. Өг-бүле бүрүзү бо чугула кампанияда хаара туттунган. Арыг-Бажы салбырының чурттакчызы коммунист, механизатор Толдуг-Эник Кыргысович Бора-Тараа 10 тонна сигенни белеткээш, Арыг-Бажы сүт-бараан фермазынга хүлээдип берген.

Толдуг-Эник Кыргысович ам-даа 5 тонна сигенни белеткээр хүлээлгени алгаш, ону күүседири-биле шалыпчы ажылдап турар.

С. ХЕРТЕК.

ШАК БҮРҮЗҮН ЧӨП АЖЫГЛААР

«Улуг-Хая» совхозтуң ажыл-ишчилери ниитиниң малынга четчир чемни белеткеп алырынче бүгү күжүн салган. Сиген кезилдезинче салбырлар, бригадалар, звенолар аайы-биле массалыг кирген. Сиген кезилдези эгелээнден бээр эрткен каш хонуктуң дургузунда улуг-хаяжылар 239 тонна сигенни сараатталан, 40 тонна будук-бүрүнү белеткээн.

Үшкү салбырның механизастаттынган бригадазы мал чеминиң белеткелин шалыпкын чорудуп турар. Ук бригада 121 тонна сигенни, 24 тонна будук-бүрүнү белеткээн. Ында трактор-биле сиген кестирип турар механизаторлар О. Самбыла, У. Көк-оол, А. Түлүш олар хүн нормазын 170 хуу чедирип турар. Сараат салыкчызы П. Дадар-оол, бөлүкчүлер А. Ажыкай, К. Монгул-оол шалыпкын ажылдап, улуг-нормазын үргүлчү ажыр күүседип турар.

Мал чеминиң белеткелчилериниң ортузунда социалистиг чарышты калбарткан. Мурнакчыларны шаңнап мактаарының хемчеглерин баш удур ажылдап кылган. Чарыштың түңнелин доктаамал үндүрүп турар.

К. НАТПИЙ-ООЛ.

Улуг-Хем район.

Мал семиртир «Сукпак» совхозунуң ишчилери мал чеми — кукуруза, саваң болгаш сиген белеткелинче кол кичээңгейни угландырган. Ылаңгыя семиртилгеде турар малга бедик хоолулуг чем эргежок чугула болгай. Бо талазы-биле херек ажыл-агыйда кандыгыл? Сергей Михайлович Осиповтуң удуртканы ийиги бригаданың ажылындан ону көрүп болур. Ол бригада комплекстиг бригада деп аттыг. Ол культурлуг сигенни тарыырындан эгелээш, ону ажаап алгаш, пресстеп, болбаазырадырынга чедир харыылап турар тускай белеткелчилерлиг. Бо чылын 1400 гектарга сигенни тараан. Ол ышкаш чайгаар үнген сигенни 300 гектар шөлден ажаап алыр ужурлуг. Ол — чыл санында-ла мал чемнериниң курлавырларын алыр чер боол турар. Бо чылдың сезонун сигенчилер чогум-на ындыг шөлдерден эгелээн.

— Бо чылын өл-шык хөй-даа болза, ук черниң оът-сигени ындыг-ла чаагай болбаан ышкаш, чүге дээрге, гектардан-на чүгле ийи центнерни ап тур бис—деп, бригадир С. М. Осипов чугаазын эгеледи.—Ынчангаш чүгле тарымал сигенниң ачызында мал чемнерин четчири-биле курлавырлап ап шыдаар бис.

Чайгаар үнген сигенни колдуунда кезип, ажаап апкан. А пресстеп, белеткээн сигенни ажыл-агыйның төп суурунче сөөрткен. Ынчалза-даа ажыл сөөлгү үеде шуудавастаан. Чүге дээрге, механизаторларның чамдыызы ажылдан үнүп чоруткулаан болгаш эвээш кижилиг бригада ажылдап турар. Бо ажылга шаптыктыг болуру чугаа чок. Кижилерниң ажылдан үнүп чоруп турарының чылдагааны акша-төлевириниң таарымча чогу боор турар деп бодаар мен. Материалдыг сонуургалды ажыл-агыйның удуртукчулары чедир көрбейн турар ышкаш.

Бо айтырыгны дарый шиитпирлээр үези келген дээрзиниң дутаанында бодалын бригадир илеретти. Күш-ажыл төлевири ында чүгле тонна-биле хемчээттинер. А ажылдың байдалы, черниң оңгул-чиңгили, дүжүдү бичии-даа барымдаалаттынмайн турары шын эвес.

Мурнундап тура-ла бир механизатор ээлчег иштинде 12 га черниң сигенин ажаап алгаш, пресстеп белеткээр норма доктааттынган. Норманы кижи бүрүзү күүседип турарла харын. Ынчалза-даа ону ыяк санап, хүлээп алыры чогуур деңнелде четпес.

Мурнакчылар хөй. Чижээ, «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниң эдилекчизи Кузьма Панекалов, Николай Гришечко олар сигенни эки шынарлыг пресстеп турар. Ол ышкаш сиген бөлдүрүкчүзү Матвей Сарыглар 20 болгаш оон-даа хөй гектар черниң сигенин бөлдүрүп четтигиптер. Ынчалза-даа тонна талазы-биле санаарга, норма-чижекке ыракта-ла четпес болур. А бир эвес шөлге үнген бүгү күштү санаар болза, төлевир-даа аңгы, сонуургалдаа улгадыр деп чүве кымга-даа билдингир.

— Бистер боттарывыс мурнувуста салдынган соруглалы ыяап-ла күүседип — мал чемин белеткээриниң планын долдур болгаш ажыр күүседир дээш кызымаккай ажылдаар бис—деп, бригадир чугаалап турар. —Ынчалза-даа биске дузалап, механизаторларны четчелээри чугула.

ЧУРУКТАРДА: механизатор Матвей Сарыглар. Бригаданың хоочуну Николай Гришечко.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ сөзү, фотолары.

СЕМИРТИП ЧОРУПКАН

Бии-Хемде «Саян» совхозтуң Сөсерлиг салбырында 22800 хой бар. Ону он дөрт ажыл хүнүнде кыргып доосқан. Ында хойжулар бир башка онаалтыр 3 килограмм дүк кыргып алыр дээн социалистиг хүлээлгезин чедиишкинниг күүседип турар. Күрүнеге 76 тонна дүктү садар планныг. Ону күүседириниң аргалары бар..

Салбырның хойжуларының аразында Норбу Мижит-Доржу бир хойга онаалтыр 3,5 килограмм дүктү кыргып алыр дээнин 4,5 килограмм чедирген, төрүүр чүс хойга онаалтыр 121 хураганны өстүрүп алган, ынчангаш ында хойжулар аразында социалистиг чарыштың тиилекчизи болган.

Оон кады ажылдап турар өөрүнден Федор Бадарчы, Дотпаа Төмүр-оол, Баазан Даваа олар хой бүрүзүнге онаалтыр 3,8—4 килограмм дүктү кыргып алган.

Кыргылда доостурга хойжулар малын сериин, оттуг тайгаларга семиртири-биле көжүрүп үндүрүпкеннер.

К. МААДЫ.

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Кижизидилге ажылының дуржулгазы

АРГАЛАРЫ ХӨЙ ТАЛАЛЫГ

СЭКП ТК-ның «Идеологтуг, политика - кижизидилгелиг ажылды улам ыңай экижидер дугайында» доктаалында идейлиг, күш-ажылчы болгаш мөзү-шынар кижизидилгезин комплекстиг чорударын айытпышаан, ону боттандырар сорулга-биле чон ортузунга тайылбырлыг, культура-массалыг ажылдарның чаа-чаа хевирлерин дилеп тыварының чугулазын база демдеглеп турар. Шынап-ла идей-кижизидилгелиг ажылдың арга-хевирлерин чогаадыкчы көрүп, дилээр болза, оон эптиг болгаш чедимчелиг болур хевирлери кайы хөй. Бо талазы-биле бистиң Азас кедээ Совединиң девискээринде чоруттунуп турар ажылдарның чамдык эки чижектерин маңаа бижикседим.

Ажылчы чонунуң чурттап турар черлериниң аайы-биле ажыл чорударының бир таарымчалыг хевири агитквартиралар апарганы билдингир болгай. Бистиң суурувуста база-ла ындыг. Кедээ Совет күүскомунуң, херээженнер чөвүлелиниң удуртулгазы-биле ажылдап турар агитквартиралар хөй янзы ажылдарны кылып турар. Бистиң агитквартираларывыстың удуртукчулары болгаш агитатор башкылары боттарының девискээрлеринде чеже кижи барын, оларның кылып турар ажылын, эртем-билиин эки билир. Оларның аразында пенсионерлерни, инвалидтерни болгаш өөреникчилерни, оларның байдалын база тодараткан.

Агитквартираларның ажыл планнарын тургузарда бо бүгүнү барымдаалап көрүп, улуг кижилер-биле, уруглар-биле, аныяктар-биле болгаш улгады берген кижилер-биле чорудар ажылдарны тус-түзунда тодарадып ап турар.

Үстүнде демдеглелдер болгаш тодаргай планнар чүгле ниити ажылга эвес, харын кижи бүрүзү-биле тус-тус ажыл чорударынга улуг дузалыг.

Бистиң Азас суурда 12 агитквартиралар бар. Олар чыл эгезинден бээр чон ортузунга элээн ажылдарны чоруткан болгаш чаа тыпкан чамдык хемчеглерни аңаа келген кижилер улуу-биле сонуургап турар апарган. Чижээ, «Чодураа» агитквартира бо уруглар чылынга холбаштыр «Уруглар — бистиң келир үевис» деп темага кежээни суурнуң Культура бажыңынга эрттирген. Ол кежээниң белеткелин агитквартираның агитатор башкызы К. К. Оюн бүгү талалыг кылырын удуртуп, аңаа ада-иелерни, аныяктарны, өөреникчилерни болгаш бичии уругларны чалаан.

Ол кежээниң көргүзүглери, делгелгелери онзагай солун болган. Девизи—«1979 чыл—Уруглар чылы». Сценада «Хүн кезээде чырып турзун!» деп кыйгының адаанда хүн херели алдынналдыр чырып турар. Оон тулаазында тайбыңның көге-бугазы ужуп чоруур. Ханаларда көргүзүглер болгаш делгелгелер. Оларда уругларның кылган ажылдары. «Аас-кежиктиг бичии чаштар» деп монтаж. «Чодураачылар» деп улуг хана солун. Ийи плакатта — бирээзинде уруглар дугайында, өскезинде — ада-иелер дугайында үлегер чугаалар. Оларның утказы сайгарып каан. Кежээге Совет Эвилелиниң уругларының амыдыралының дугайында солун илеткелди Тываның болгаш бистиң суурнуң уругларының амыдыралы-биле холбаалыг кылдыр кылган. Оон дараазында капиталистиг болгаш колония чурттарда уругларның амыдыралының дугайын Л. В. Сырокомскийниң «Кемдеттирген чаш назын» деп номунга үндезилеп көргүскен болгаш ол номнуң допчулалын кылып, ада-иелерге таныштырган.

Дараазында кежээге келген улуг кижилер болгаш уруглар янзы-бүрү оюннарны ойнаашкан. Ында буга-шыдыраа, даалы, кажык адары дээш өске-даа оюннар бар. Ол оюннарның тиилекчилеринге шаңналдар база солун: манчы, боорзак, боова, быштак болгаш аяк шай. Кежээниң организастааның аңаа келген улуг, биче кижилер мактаан болгаш сеткили ханып чанганнар.

Делегейниң уруглар камгалалының хүнүн бо чылын база онза белеткелдиг эрттирген. Ол хүнге уткуштур белеткелге конкурс чарлаттынган. Оон негелделери агитквартира аайы-биле эң чараш чыскаал, уруглар концертинге киириштирер 3-3 солун номер, спорт маргылдааларынга: хүрешке, бичии чадаг-тергеге чарышка, чадаг чарышка, аттракционнарга, оюннарга эң идепкейлиг киржиин. Ол конкурска тиилекчи болур дээш агитквартиралар аразынга белеткел ажылдары калбарган.

Уруглар камгалалының хүнүн эрттирер шөлчүгешти чараштыр дерээн. Ону долгандыр транспарантылар, кызыл туктугаштар кыскаан. Агитквартиралар хана солуннарын үндүргүлээн, монтаждарны кылган. Ол хүн суурнуң уруглары мага хандыр ойнап-хөглеп, дыштанганнар. Ада-иелер уругларының чараш аажы-чаңнарын, билиг, мергежилдиин магадап ханмаан: оларны бажыңынга чаңнаваc чаңын маңаа чаңнап, билдиртпес мергежилин маңаа кээп көргүскеннер. Ынчаан ада-иелер өөрүвейн кым өөрүүр дээр силер!

Агитквартираларның ажылы хөй талалыг. Оларга политөөредилге, лекция, беседа, чыыштар болуп турар. Ылаңгыя хурал-чыыштарны агитквартираларның бажыңнары ээлчежип эрттирип турар. Чыыш эрттирер өг-бүлениң ниити аңаа ёзулуг белеткенир. Келген чонунга кудар шайындан бээр хайындырып алыр. Агиткварталдың чурттакчылары ол чыыжынга чыглып келгеш, аяк шайны аартап ора, ажыл-херээниң, өөредилгезиниң дугайын болгаш өске-даа айтырыгларны дугуржуп ап турар. Ынчан суббота хүннеринде эртип турар ол кежээлер болгаш чыыштар орайга чедир үргүлчүлээр.

Агитквартиралар культура-массалыг ажылдардан аңгыда ниитиниң корум-чурумун быжыглаар талазы-биле ажылдарны база чорудуп турар. Бирги ээлчегде школа-биле ада-иелерниң харылзаазын быжыглаарынче, берге кижизидилгелиг уругларның өөредилгезинче болгаш кижизидилгезинче доктаамал кичээнгейни салып турар. Ниитиниң корум-чурумун хажыдар, арага-дарыже хандыкшыыр ийи-чаңгыс кижилерни агитквартиралар хуралдарынга тургузуп, эде кижизидер хемчеглерни ап турар. Мындыг ниитилиг ажылдар болгаш хемчеглер коллективтерниң ортузунга-даа, тус-тус кижилер-биле-даа кижизидилге ажылын чорудуп, оон дээштиин бедидеринге дузалап турар.

А. ЧАШ-ООЛ.

Тожу районнуң Азас суурда херээженнер чөвүлелиниң даргазы.

Фотоинформациялар

Онгу беш чылдың планныг онаалдаларын хуусаа бетинде күүседир дээш Тураның ыяш ажыл-агыйының коллективи кызымак ажылдап, тудуг ыяжы сөөртүрүнүң, дилиг материалдары белеткээриниң талазы-биле онгу беш чылдың даалгаларын күүсеткен. Бо ажыл-ишчи коллективте мурнакчы ажылдыг, эш-өөрүнүң хүндүткелин чаалап алганнар хөй. Оларның бирээзи —ыяш сөөртүр машинаның чолаачызы В. Г. Решетников.

Владимир Григорьевич аныяк чолаачы Валерий Власенко-биле кады ажылдап, бодунуң байлак дуржулгазын аңаа дамчыдып берип чоруур төлептиг дагдыныкчы.

Коммунист В. Г. Решетников онгу беш чылда 5 муң кубометр ыяш сөөртүр планын 3,5 чылда 6,4 муң кубометр кылдыр күүседип, коллективте мурнакчыларның одуруун баштаан.

ЧУРУКТА: В. Г. Решетников.

М. КАЛЧАННЫҢ сөзү, фотозу.

Таңды районда «Революцияның чалбыыжы» совхозтуң саанчызы Л. Оржак мурнакчыларның одуруунда. Кызыл-Эрик сүт-бараан фермазында саанчылар инекти хол-биле саарындан машина-биле саарынче шилчээн. Л. Оржак бодунда быжыглаан 30 инээнден ортумаа-биле 220 литр сүттү саап ап турар. Машина-биле инек саарынга ол мергежээн болгаш байлак арга-дуржулгазын аныяктарга дамчыдары чаңчыл апарган. Мурнакчы саанчы машина-биле инек саарының маргылдаа-конкурузунга каш удаа чедиишкинниг киржип келген.

ЧУРУКТАРДА: мурнакчы саанчы Л. Оржак саалдага белеткенип тур; ферманың инектери өдекте.

А. ЗАИЦЕВТИҢ фотолары.

СЭКП Тыва обкомунуң бюрозунуң мал чемин организастыг белеткээр дугайында доктаалын боттандырар талазы-биле Кызыл хоорайның албан организацияларының элээш эвес үлүг-хуузун киирип турар. Чоок-кавы совхозтарже массалыг үнүүшкүнү кылып, дузаны чедирип турарлар. Бо хүннерде найысылалдың он ажыг организациялары Таңдының «Межегей» совхозунуң ажыл-агыйынга дузалажып, ында картофельди, огурецти, капустаны, репканы долгандыр үнген бок үнүштерни аштап, арыглаарынга улуг дузаны чедиргеннер. Ында 150 гектар тараа шөлүнүң 2 гектарын эрткен пятницада Телевидение база радио комитеди, «Шын» солун редакциязы болгаш өске-даа организациялар аштап арыглашкан.

ЧУРУКТА: телевидение болгаш радио комитеди бок үнүштер аштаашкынының үезинде (адаанда).

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

Эртем—беш чылга

ПРОДУКТУЛУГ ЧОРУКТУҢ КАТАЛИЗАТОРЛАРЫ

Бүгү-эвилелдиң мал ажылының эртем-шинчилел институдунуң ажылдакчылары малга хереглээр концентраттыг чемнерниң чаа хевирлерин ажылдап кылып турар. Оларның сорулгазы — сүттүң бедик үре-түңнелдиг солукчуларын тургузары. Эртемденнерниң ол ажылының дугайын СЭТА-ның корреспондентизи чугаалап турар.

Хоюг ак чүүлдү хумунга ургаш, изиг суг-биле эзилдириптилер.

— Сигенден кылган кылымал сүт бо-дур. Бис бызааларга ийи айлындан эгелээш ону ижиртип тур бис, деп, кедээ ажыл-агый эртемнериниң кандидаты Н. Смекалов тайылбырлады.

Институттуң Москва чоогунда «Дубровицы» дээр дуржулга ажыл-агыйының фермазында чалап сүттүң чаа солукчузун шенеп көрүп турар. Ону кылыр чүүлдер — үс чок кылган сүт, сиген чузуу, витаминнер, макро болгаш микроэлементилер. Ынчаар кылган кургаг холукса бедик хоолулуу-биле, хайлымчалы-биле онзаланып турар. Кылымал сүт ижиртир бызаалар хүннүң-не деңзизинге 600 граммны немеп турар.

Анаа сүттү солуур чүүлдерни эртемденнер дилеп турар. Оон сорулгазы чүл?

— Чурттуң ажыл-агыйларынга бызааларга ижиртиринге чыл бүрүде-ле чеди миллион тонна ажыг сүт чарыгдаттынып турар дээрзинден эгелеп көрээлиңер —деп, Н. Смекалов чугаалады. — Бир эвес ол чарыгдалдың чартыын-даа кызырар болза, 20 миллион кижини чыл дургузунда сүт-биле хандырып болур ийик. Бир тонна кургаг солукчу сес тонна анаа сүттү камнап бээр.

Оон-на бүгү чүве тодаргайдыр. Кижилерни анаа сүт-биле, а малдарны — кылымал сүт-биле хандырар — чорудуп турар дилээшкиннерниң перспективазы ындыг-дыр. Ынчалза-даа мал чемгерининге анаа сүттү чарыгдаарын кызырары — солукчуларның чаңгыс-ла төлептиг чүвези ол эвес. Малдарның халдавырлыг аарыгларының тарап нептерээрин оларның дузазы-биле чайладып болур. Кургаг сүтте херек кырында хоралыг чүүлдер чок болгай, а инектиң, хаваның, хойнуң бодунуң сүдүнде аарыг тывыдырар микробтар чоруп болур.

Кылымал сүттү бүдүрериниң болдунар аргазы бистиң чуртувуста капчаар-даа аржок улуг. Сүт үлетпүрүнүң бүдүрүлгелери чыл бүрүзүнде-ле 45 миллион тонна ажыг болбаазырадылганың ийиги продуктулары деп адаар чүүлдерни — тырткан сүттү, ааржыны ап турар. Ол чиг-эттиң дыка хөй кезээн мал чемгеринге ажыглап турар. Ынчалзажок ийиги продуктуларны ырак черлерже сөөртүп чедирери берге, олар дүрген үрелип каар.

Кургаг холуксаларны кайы хире-даа ырак черге чедирип болур, олар үрелбес. Сүттүң солукчуларын бүдүреринге нарын эвес дериг-херекселдер эргежок чугула. Оларны бүдүреринге үс чок кылган сүттү, сиген чулуун, сөөк унун, казеинни, эът комбинаттарының артынчыларын болгаш өске-даа чиг-этти ажыглап болур.

Бүгү-эвилелдиң мал ажылының эртем-шинчилел институдунуң, сүт үлетпүрүнүң Бүгү-эвилел эртем-шинчилел институдунуң, Украинаның болгаш Белоруссияның эртемденнери чаа рецептилерни дем-биле ажылдап кылып турар. Оларның сүмелерин практикага калбаа-биле ажыглап турар Чижээ, Москва чанында «Вороново» совхозта кылымал сүт кылыр завод ажылдап, он муң беш малды оон-биле семиртип азырап турар.

Ам бистиң үлетпүрүвүс чыл бүрүде-ле анаа сүттүң 180 муң тонна хире солукчуларын бүдүрүп турар. Беш чыл дургузунда чүс улуг заводтарны болгаш цехтерни тударын, үс чок кылган кургаг сүт болгаш анаа сүттүң солукчуларын кылып турар 50 ажыг бүдүрүлгелерни чаартырын төлевилеп турар деп, ССРЭ-ниң Эът болгаш сүт үлетпүрүнүң министерствозу дыңнаткан. Чурттуң мал ажылының хереглелин, малдың продуктулуун дыка өстүрерин хандырар төлээде, кылымал сүттү бүдүрерин ийи миллион тонна чедирери эргежок чугула. Ол болдунуп болур сорулга.

Ю. ГОВОРУХИН.

Москва.

ЧАРТЫК ЧЫЛДЫ ТҮҢНЭЭН

СЭКП-ниң Тожу райкомунуң бюрозу болгаш улус депутаттарының район Совединиң күүсекчи комитеди районнуң күш-ажылчы коллективтериниң бирги чартык чылда социалистиг чарыжының түңнелин үндүрген.

Районнуң ажыл-агыйларындан «Май 1» совхозту, садыг болгаш белеткел черлеринден — Сыстыг-Хемниң күрүлетпүр ажыл-агыйын, бүдүрүлге черлеринден —район төвүнүң коммунал ажыл-агый черин, фермалардан — «Май 1» совхозтуң Бедийде иви фермазын социалистиг чарыштың тиилекчилери болган деп санааш, оларга партия райкомунуң болгаш райкүүскомунуң шилчиир Кызыл туктарын тывсыр деп шиитпирлээн. Чоокта чаа районнуң улус ажыл-агыйының мурнакчылары Тоора-Хем суурга чыглып келгеш, чылдың бирги чартыының түңнелдерин болгаш ийиги чартыында сорулгаларны чугаалашкан.

Ол хүн районнуң бот-тывыңгыр артистериниң концертин чөвүлел хуралдың киржикчилери болгаш чыылган чон сонуургап көрген.

Спортчу маргылдаалар база болуп эрткен.

К. МААДЫ.

Коммунист дугайында чугаа

ЧОННУҢ ЧОЛДУГ ОРУУ-БИЛЕ

СЭКП райкомунуң болгаш райкүүскомунуң каттышкан хуралы. Бюро болгаш күүском кежигүннери, хуралга чалаттырган эштер дээш райкомнуң хуралдаар залында кижи-ле хөй. Аңаа «1979 чылда дүжүт ажаап алыышкынын, кедээ ажыл-агый продуктуларын болгаш мал чемнерин белеткээрин база 1979—1980 чылдарда мал кыштаглаашкынын эрттирерин хандырар хемчеглер дугайында» СЭКП Тыва обкомунуң бюрозунуң болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалын районга капчаар боттандырар база алыр хемчеглер дугайында» айтырыгны чугаалашкан.

Ол талазы-биле районда совхозтарның, бүдүрүлге, албан-организация коллективтериниң алыр хемчеглеринге хамаарыштыр чамдык эштер дыңнадыгларын кылып дооскан соонда, саналдар эгелээн. СЭКП райкомунуң бюро кежигүнү Сержи Бовулаш оларның чугааларын кичээнгейлиг дыңнап, маңаа холбаштыр чугаалаар бодаан санал-оналын мөөңнеп ап олурган.

Хуралдың даргалакчызы:

— Райком бюрозунуң кежигүнү Сержи Хертековна Бовулашка сөс бээр-дир— дээн. Шевергин кылдыр кеттинген, узун эвес дурт-сынныг, улгады берген херээжен кижи оожум туруп келгеш, бүзүреддиг чугаалап эгелээн. Чугаалажып турар айтырыгның онза чугула ужур-дузазын. оон ажылдап турары Найырал салбырының шөлдеринде бо чылын тараа, сигенниң үнүжү эки боп турарын. ылангыя суггаттыг участокта хөй чылдыг сигенниң үнүш-дүжүткүрү аажок чаагай дээрзин ол демдеглээн. Бир эвес ажылды шын организастап, күштү четче ажыглаар болза, район малга четчир саныг чемни белеткеп ап болур дээрзин чугаалааш, бодунуң бригадазының ажыл-херектеринге ол доктаагаан:

— Бистиң бригадавыс мурнунда 40 тонна сигенни белеткээр планныг турган болза, сигенниң үнүш-дүжүткүрүнүң элбээн барымдаалааш, боттарывыс дугурушкаш, ам 60 тоннаны белеткээр деп бедидип хүлээлгени алганывысты бо хуралга айыткап тур мен—дээн. Залда кижилер ону деткип, шимээргээн. Оон соонда ол малга чем белеткээринче бүгү күштү мөөңнээриниң, бо ажылга пенсионерлерни, школачыларны калбаа-биле кииририштириниң чугулазын айыткаш, буга-сумун кыдыындан. арга-ыяш аразындан кезип-ле болур хире черлерниң сигенин бүрүн кезип, ажаап алза чогуур дээрзин саналдаан.

„ТЭЭЛИ» совхозтуң Найырал салбырында ногаа бригадазының бригадири Хертек Бовулаш чаңгыс чер-чурттугларынга хүндүткелдиг кижилерниң бирээзи. Ажыл-херек, хөй-ниитиниң херээ дээнде могаар-шылаарын-даа уттуптар коммунист ол. Оон удуртканы бригада ногаалап бедик дүжүттү ап турар. Оларның өстүргени капустаны Ак-Довурактың ниитиниң чемненилгези, эмнелге болгаш уруглар албан черлери садып ап турар.

Бо салбырның Сержи Бовулашка удурткан херээженнер бригадазы кыш, чай-даа чок, ажылдаан-на турар. Эрткен чылын олар Тээли шыгынга сиген кезип, кызымак ажылдаан. А күзүн арыгдан бүрү чыгган.

Бүрүнү мал, ылангыя чаш анай-хураган аажок чиир. Ынчангаш эрткен күзүн бүрү чыып даалганы алгаш, чээрби ажыг тоннаны дужааган. Ону боттары машина-биле кадарчыларга чедиргилээн. Ындыг дузаны дээш, малчыннар оларга өөрүп четтиргенин илергейлээн. Амгы үеде «Тээли» совхозтуң Ээр-Хавак сүт-бараан фермазынга баар болзувусса, чыл ашкан сараат сиген турар. Ону база-ла Сержи Хертековнаның бригадазы эрткен чылын кылып берген.

КАЙЫ-БИР суурда, совхозта кайы-бир ажылдың эгелекчизи, кыптыгып чоруур кижилер черле тургулаар. Сержи Бовулаш ындыгларның бирээзи. Ону ынчалдыр ажылда деп кым-даа ыдалаваан: арын-нүүрү ындыг кижи-дир. Коммунист болганда ажылды ак сеткил, ийи дакпыр күш-биле кылып бүдүрер чаңчылдыг. Ажыл-ижи-биле сөзү нарышкак кижилер чоруур. Ол эң багай чаңчылдың бирээзи. А Сержи Хертековна ындыг эвес, ол чугаалаан соонда, ыяап-ла күүседир.

Кыжын январь айда Сержи Хертековнаның удуртканы бригадазы Тээли суурнуң чанында доңа берген чиндиңнээш шыктан сиген кезип турарын көргеш, чамдыктар оларны чемелеп «кылыр ажыл тыппаан силер бе?» дижип-даа турган. А олардан өске улус болза, соок үеде чылыг бажынга хоруй берген олуруп-даа болур-ла турган харын.

— Коллективтиң чедиишкини кижилерни чаңгыс эп-сеткилдиг кылдыр эвилелдеп каттыштырып алырындан хамаарыжыр — деп, С. Бовулаш чугаалап турар. Шынап-ла, чаңгыс эп-сеткилдигде бригада кандыг-даа ажылды шыдаар. Бистер бригаданың ажылдап турар черинге чоокта чаа чорувуста, оон мурнуу чарыында чаъс ийи хүн улаштыр аажок чагган чүве.

— Бо улуска дүүн, чаъстыгда соксаңар, машина-биле бажың-оранынарга чедирип каалы дээш чадаштывыс — деп. совхозтуң кол агроному Д. Балчый чугаалап турган.

— Бүргегде харын сериин, ажыл бүдүнгүр болур чүве болбас ийикпе — деп, бригаданың кежигүнү А. Хертек аңаа харыылаан хевирлиг чугаалай-дыр. Чүгле бо таварылга безин бригада кежигүннериниң ажылга онзагай сундулуун бадыткап турар-дыр. Коммунист оларны ындыг быжыг соруктуг кылдыр эвилелдеп ап шыдаан-дыр. Эш-өөрүнге үлегер-чижек болурда, «дылын-биле дыт ужурба» дээш ышкаш, чүгле аас-биле эвес, хол-биле тудуп, ажылдап тургаш, ам хүндүткелди чедип алыр. Сержи Бовулаштың бажыңынга барган кижи, арыг-силиин, ажы-төлүнүң авазы ышкаш кежээ, кызымаан дораан эскерип каар.

Коммунист С. Бовулаш бажың чанынга ногаа, картофель болгаш чечек өстүрер талазы-биле чоогунда өөрүнге хөй чүүлдү айтып берип, дузалал ажыл-агыйлыг болурунуң дуржулгазын көргүскен. Оон бажыңының чанында янзы-бүрү чечектер айыраң-чайт. Дески чаагай үнүп келген ногаа, картофельди эрткен, дүшкен кижилер магадаар.

БО ЧЫЛЫН оон удуртканы сигенчилер июнь 25-тен эгелеп меде кезип кирипкен. Тээли суурдан үнгеш, Найырал салбырының трактор-хову бригадазының төвүнче чоруп олурарга, оруктуң үстүү талазында хөпээннер турар. Сержи Хертековнаның бригадазының кезип бөлгени сиген ол.

— Энир чылын бо ажылды июль 1-де эгелээн бис. 40 тонна сиген планын 64 тонна кылдыр күүсеткен бис—деп, С. Бовулаш тайылбырлап турар. Мурнунда чылга бодаарга, сиген кезилдезинче эрте кирген. ону бодаарга, сигенниң үнүш-дүжүдү эки болуп турар. Бригадирни өөртүп турар бир чүүл болза, хөй чылдыг сигенниң ажык дузазын совхоз үнелеп биле бергени. Ылаңгыя Шат талазының малчыннары (Шат дээрге, Кызыл-Даг салбырының девискээри) шынаа сигенин алыксавас, медени бериңер деп дилеп турар апарган. Хөй чарыгдал үндүрбес болгаш чаагай дүжүт бээр сигенни хөйнү-ле тарып өстүрери чугула дээрзин бригадир болгаш оон өөрү Анай Хертек, Хирлиг Амырбиде, Долзан Чымба олар санап турар. 1978 чылда медениң бир гектарындан-на 28 центнер дүжүттү алган. Бай-Тайганың девискээринге ол хире хөй дүжүт мурнунда турбаан. Черни ийи суггарганының ачызы ол-дур. Эрткен чылын ол участокту база-ла херээженнер суггарган.

Бригадир, коммунист С. Бовулаш ам 19 чыл дургузунда ховуда ажылдап келген, оон иштинден 9 чылда бригадирлээн. Черни хумагалыг ажыглаар болза, ол-даа байлак-ла, уттунмас кежиин харам чокка хайырлаар дээрзин көрүп келген. Черниң тыныжын ол билир. ондапсуксаан черни көөрге каракка чаржыныг, а суг, чаъс-чайык элбек болурга, чер дээрге олбук-хевис-биле демей апаар.

СЕРЖИ Хертековна 7 уруглуг ие. Эрткен чылын ол сиген белеткелинге 6 уруун кииририштирген. Күш-ажылга ажы-төлүн кижизидер деп чүве ол. Чеченчидип чугаалаарга, кижи база-ла дазыл-дамырлыг болгай. Ада-иениң херээн ажы-төлү уламчылаай. Бо чылын баштай-ла сигенней киргеннерниң аразынга С. Бовулаштың алдыгы классчы оглу Андрей база турду. Сиген кадыырын капчаар тударын иези аңаа өөредип көргүскен. Хере туруп каш, бар шаа-биле карбанып, сиген кезип турар оглун көргеш, иезиниң өөрүшкүзү улам хайныгып, хүлүмзүрээн. Канчап билир: сөөлүнде баргаш, Андрюшазы база-ла чериниң ээзи болуп, тараажы, ногаажы-даа болур чадавас. Чурталгада дүүнгү хүн, бөгүн, даарта деп чүве бар болгай. Амыдыралдың бодарадыкчызы ие кижи ол дугайын хандыр бодап чоруур.

«Боду эртен эртеден орайга чедир мында, шөлде ажылдап турда, бажың-балгадында хамык ажыл ажырбас бе?» дээрзин бригадирден айтырган мен. Уруглары биче чажындан тура ажылга өөрепген болгаш кезин-даа чоктатпас, чаңчыгып калган. Амыдырал дээрге, ак шөл-биле кылаштап эртери эвес-ле болгай. Аңаа «шуурган-даа» таварышкылаар. Өөрүшкү, хомудал, ажыг-шүжүг дээш чүү турбас деп. Сержи Хертековнаның уругларының адазы бо чылын чок апарган. Чеди кижини чааскаан азырап өстүрер ужурга таварышкан. Оон өске кижи болза ажыг-шүжүгге алзып, холу салдынар-даа чадавас турган. А С. Бовулаш ындыг эвес. Ажы-төлге, чонунга бараан болур дизе, чоннуң чоон оруундан кажан-даа чандыр баспас деп чүвени эки билир.

...Бюродан келгеш, коммунист С. Бовулаш аңаа санал берип, чаа хүлээлге алганын өөрүнге тайылбырлаан. Мурнунда-ла ону баш удур чугаалажып, дугуржуп каан болгаш өөрү чүгле «Шын-дыр, Хертековна» дишкеннер.

Партияның анаа дайынчызы, ногаажы, сигенчи болгаш хөй уруглуг ие Сержи Хертековна бөгүн өөрүн эдертипкен, сарыг-сарыг, көк-көк чечектерлиг медени шимледи кезип, оюн-баштаа-биле өөрүн хей-аът кирип ажылдаан турар. Олар берген сөзүнге ээ болуп шыдаар. СЭКП райкомунуң бюро кежигүнү, төлептиг ие, бригадир оларны баштап турар.

С. ХЕРТЕК.

Ногаажының булуңу

Ногааларның, кат-чимистерниң хоралакчыларын узуткаары

Янзы-бүрү культураларны аарыглардан база хоралакчылардан камгалаар дугайында дуганы чер ажылдыгаар бистен эпти-ле дилеп турар. Ындыг болганда, культурлуг үнүштерниң эң-не нептереңгей хоралакчыларын болгаш аарыгларын, оларның-биле демиселдиң хемчеглерин мадаа тодаргайлап көрээлинер.

Ажаалдаы четпес болганындан үнүштер баксырай бээрге, ону хоралакчыларның база аарыгларның уржуу деп болдап турар чоруктар бар. Үнүштү даштындан көргеш, үнүштүң баксыраанының чылдагаанын тодарадырда эпти-ле чазыптар болгулаар. Ындыг болганда, үнүшке чогум чүү четпейн турарын ылаптыг хынап тургаш, илередир херек.

Ногааларның болгаш ол ышкаш өске-даа культураларның бүрүлери кадар, олар куурара бээр шокарарар таварыылгалар тургулаар. Ол дээрге, үнүштерниң өзүлдезиниң болгаш сайзыралының янзы-бүрү үе-чадаларында илерен кээр, үнүшке чемиш чедишпейн турарының демдектери-дир.

Амгы үеде үнүштерниң аарыгларындан огурецтиң бактериозу бар болуп турар. Ол аарыгдан огурецтиң бүрүлеринге булуңналчак куу черлер тыптып кээр болгаш соолунде барып ол куураарган черлер кадарга, оозу тоглап төгүлгеш, бүрү ойбак апаар. Ол аарыг айыылдыг, чүге дээрге бүгү огурец үнүжү неделя дургузунда бүрүнү-биле узуткаттынып болур.

Огурец бүрүзүн хоралакчылар үрээнде, оларны бүрүнүң адаанда хөлеге талазындан көрүп болур. Олар аңаа чоруур. Ындыг хоралакчыларга кылбыш курту, чараалаар-курт, дузактаар-саргы хамааржыр. Олар шуптузу бүрүнүң соруп чиир. Кылбыш курту чээнде бүрү үттүг апаар, чараалаар-курт чээнде — бүрү шокар апаар, дузактаар-саргы чээнде — кургай бээр. Ол хоралакчылар азарганчыг бичии, бүрүнүң адаа талазынга чоруур.

Согунаның, чесноктуң бүрүлери кургай бергилээр. Ынчан согунаның, чесноктуң баштарынга эндерик хөй азарганчыг ак курттар чоруур. Ол дээрге, тулаа сээгиниң чуургалары-дыр. Ындыг хоралакчылар чип эгелээнде, согунаның, чесноктуң дөзүнде довурааның үштүң бир кезээн ап каапкаш, хлорофостуң үш хуулуг ээлдириин үнүштүң дөзүнче кудар.

Капустаның бүрүлеринге бичии-бичии үттер бар апаар, азы кыдыындан оюп чип каан болур. Ол дээрге, капуста хованының курттарының чип кааны ол-дур. Олар база-ла бүрүнүң адаа талазынга чоруур. Ындыг курттар кончуг хоралыг. Узуткавас болза, өзүүшкүн үезиниң дургузунда ийи-үш катап өзүп төрүвүшаан, үнүштү чип кээр.

Бо бүгү чүүлдер-биле канчаар демисежирил? Хамыктың мурнунда участокту бок үнүштерден арыг тургузар херек. Чүге дээрге, өзүп үнген бок үнүштер хоралакчыларның чыглыр чери, чемнениир баазазы болур. Олар хөй болган тудум хоралакчылар улам-на өзүп көвүдээр апаар.

Огурецке хоралакчыларны узуткаары-биле бардостуң ээлдириин аразын 7—10 хонук кылдыр, 2—3 катап чаштырар. Ээлдиригни мынчаар белеткээр: ийи саваны (ыяш азы баалыцныг сава, демир сава таарышпас) алгаш, оларның бирээзинге бир килограмм чес купорозун 5 литр сугга ээлдирер, өскезинге 15 литр сугга өрттетнен чугайны бир килограммны ээлдирер. Оон соонда ээлдирген чугайны чес купорозунуң ээлдиригиинге холуй саарар. Ол ээлдиригни бүрүлерже чаштырыптар. Ындыг ээлдириг хоралакчыларны узуткавышаан, үнүшке микрочемнинчидилге болур.

Бүрү сорар хоралакчыларга: кылбыш куртунга, дузактаар-саргыга, чараалаар-куртка удур кээштени (махорканы) ажыглаарга дээштиг. Аңаа картофель сывын база ажыглап болур. Кээштениң хандызын белеткээри мындыг: 400 грамм кээштени (махорканы) 10 литр сугга ургаш, хондур тургузаар, ооң соонда 2 шак хайындыргаш, соодар болгаш шүүрел кааптар. Ол хандыга 10 литр арыг сугну холааш, ону ногааларга чаштырар. Ол ышкаш 1—2 кг чаа картофель сывын 10 литр сугга суккаш, 3 шак тургузаар, ооң соонда ону шүүрээш база чаштырар.

Капуста бүрүзү хээр курттарга удур помидор сывын хайындыргаш, ооң хандызын ажыглаар. 2 кг помидор бүрүзүн 5 литр сугга бичии отка 30 минута хире хайындырар, сооду тургузаар, шүүрээр болгаш 10 литр сугга ол хандыдан 2-3 литрни холааш, чаштырар. Ээлдиригнер бүрүлерге чыпшынмышчал болзун дээш, ээлдиригнерге 40 грамм хеп чуур саваңны холуп алыр.

Хандыларны ол-ла белеткээн хүнүнде ажыглаар. Ону чемиштер чыырының 10—15 хонук мурнунда ажыглаар ужурлуг.

Г. КРЮЧКОВА,
республиканың үнүш камгалалының станциязының диагностика болгаш прогноз лабораториязының эргелекчизи.

КАДЫКШЫЛГА ЧОГУМЧАЛЫГ

Ногаалар, фруктулар болгаш каттар «камгалал» продуктулар болур. Олар өске чемнерде чок, организмге тергиин чугула чамдык бүдүмелдерни, ылаңгыя витаминнерни бээр ховар дээн чүүлдер-дир.

Морковьта, ногаан согунада (кулча), инек-карааңда сарыг пигмент-каротин бар, ол организмде бар тускай ферментиниң салдары-биле **А витаминче** шилчий бээр. А ол витамин организмге чыл чедир хуусаада курлавырлаттынып чоруур аргалыг. Ындыг болганда, продуктулар А витамин болгаш каротин-биле онза байлак турар чайгы үеде чаа ногааларны, фруктуларны чемге хөйнү ажыглаары чугула, шак ынчаар организмге А витаминниң курлавырын мөөңнеп алыр. Ол витамин кадыкка кандыг салдарлыгыл? Организмниң өзүлдезинге болгаш сайзырангайжыырынга дузалаар. Халдавырлыг аарыгларга удур шыдамык болуруун хандырар. Карактың көөрүн экижидер. Бир эвес ук витамин организмге чедишпес болза, кижиниң аныяк, бичии назынында-ла чүве көөрү баксырап, чоорту хүн ажарга-ла чүве көрбес апаар аарыгже шилчий бээр.

Картофельде, помидорда, морковьта никотиновая кислота дээр **РР деп витамин** бар. Бир эвес кижиниң чип турар чемнеринде ук витамин чок азы четпес болза, пелаггра дээр аарыг тыптып болур. А ол дээрге айыылдыг аарыг дээрзин билиң алыры артык эвес: улаштыр-улаштыр кудулуртур азы солуудаар таварылгалар тургулаар. Оон аңгыда кеш үрелип, эрбеннелчек-даа апаар.

Ыт кадында, инек карааңда С витамин (аскорбин кислотазы) хөй. Ылаңгыя **петрушка, укроп** дээр ногаалар, **ногаан согуна, капуста, помидор, редис** оон-биле онза байлак. **Картофельде** ук витамин шоолуг хөй эвес-даа болза, ону чылдың кайы-даа үезинде үргүлчү чемге ажыглаарга, ол организмге четчир. Оон аңгыда картофель организмге база онза чугула калийни берип турар.

Картофельге деңнээрге **капустаның** калориязы бээри эвээш. Ынчалзажок ында ижин-шөйүндүнүң чогумчалыг болурунга чугула рольду ойнап турар клетчатка бар. Ылаңгыя **дузаан капуста** үнелиг продукт болур. Чылдың кышкы-часкы үелеринде **С витаминни** бис оон ап болур бис. Дузаан капустага чоорту тыптып кээр органиктиг кислоталар онзагай амдан-тыттыг. Ындыг капуста кижиниң чемге хөөнүн база экижидер.

Дазыл чемиштиг ногаалар — **морковь, свёкла, редис, редька** кижиниң чем рационун янзы-бүрү болгаш байлак болдурар. Оларда чемиштиг бүдүмелдер дыка хөй. Ол ногааларның калориязы эвээш болзажок, оларда бар **витаминнер, минералдыг дустар** кижиниң кадыынга дыка чогумчалыг.

Фруктуларда, каттарда тергиин хоолулуг **чигирлер, органиктиг кислоталар, витаминнер болгаш минералдыг элементилер** бар. Оларны чигге чиирге (арыглап, чуп алыры албан), кончуг ажыктыг. **Инек-караа** — дыка үнелиг кат. Ол С витамин, каротин, калий дустары-биле байлак. А чамдык **яблок, груша, слива, честек-кат, виноград** дээн ышкаш чимистер болгаш каттар кижиниң организминиң **хан тывылдырар** ажылынга киржип турар, чүге дээрге, аңаа ужур-дузалыг демир, чес, кобальт дээн ышкаш элементилер ук кат-чимистиң составында бар.

Ногаа, фрукт, кат аймаан аъш-чемге хөйнү ажыглаарга, өске продуктуларда чок, азы эвээш витаминнер болгаш минералдыг дустарны организмниң шиңгээдип алырынга дыка дөгүм болур.

Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ ҮШ НОМУ— СЛОВАК ДЫЛДА

ЧССР-ниң социалистиг аныяктар Эвилелиниң Братиславада «Смена» деп ном үндүрер чери Л. И. Брежневтиң «Бичии чер», «Катап тургузуушкун», «Кур чер» деп чогаалдарын каттыштырган номну парлап үндүрген. ЧССР-же СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Л. И. Брежневке баштаткан совет партия-чазак делегациязының 1978 чылда аян-чоруунга таваржыштыр үндүрген чыынды ышкаш кылдыр ол номну кааста чурук кылган. Номда хөй санныг чуруктар бар. Үш номну Словакияның дуржулгалыг очулдурукчуларының бирээзи Иоганна Гасонова очулдурган. Мурнунда ол словак дылче В. И. Ленинниң ажылдарын болгаш Л. И. Брежневтиң «Ленинчи угланыышкын-биле» деп номун очулдурарынга киржип турган.

Л. И. Брежневтиң үш номун «Смена» деп ном үндүрер чер бо чылдың сентябрь айда Москвага болур ном делгелгезинге көргүзер. А ноябрь-декабрьда чехословак-совет найыралдың айының үезинде ону бүгү Чехословакияга калбаа-биле чугаалажып көөр.

С. ШТУКАТУРОВ,
ПМА-ның тускай корр.
Братислава.

АЭРОФЛОТТУҢ ЧАА ШУГУМУ

Совет хамааты ужар чүүлдүң баштайгы самолеттары Африкага 1958 чылда коступ келгеннер. Амгы үеде Аэрофлоттуң демдээн чураан самолеттар Африканың барык-ла үжен күрүнелери-биле дорт болгаш үргүлчүнүң харылзааларын хандырып турар. Олар Аддис-Абебаже, Конакриже, Луандаже, Мапутуже, Рабатче болгаш диптиң өске-даа улуг хөй төп хоорайларынче ужуп турарлар. Чоокта чаа Москва—Дар-эс-Салам (Танзания) аразында агаарның база бир чаа шугуму ажыттынган.

Совет Эвилелин Африканың күрүнелери-биле холбаштырып турар шугумнарда Аэрофлот амгы үениң эң дээре Ил-62 болгаш Ту-154 деп делегейниң хөй-хөй чурттарынга бодун эки талазындан көргүскен самолеттарны ажыглап турар. Ил-62 168-тен 186 чедир кижини шакта 900 километр дүргени соортур. Ту-154 болза 158—174 кижини соортур. Ооң шакта дүргени 950 километр.

Евгений СМИРНОВ.
ПМА-ның корреспондентизи.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА-ның корреспондентилери дыңнадып тур

СОВЕТ УЛУСТУҢ МААДЫРЛЫГ ЧОРУУ

ПРАГА. (СЭТА). Праганың «Свобода» деп ном үндүрер чери СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң сактыышкыннарының чыындызын чех дыл кырынга парлап үндүрген. Ол чыындыда «Бичии чер», «Катап тургузуушкун» болгаш «Кур чер» деп чогаалдар кирген.

СЭКП-ниң болгаш совет ажылчы чоннарның байлак дуржулгаазын түңнээн. Ада-чурттуң Улуг дайынының, улус ажыл-агыйын катап тургузарының болгаш хөгжүдериниң чылдарында улустуң улуг маадырлыг чоруун көргүскен эш Л. И. Брежневтиң номнарын аңгы-аңгы кылдыр парлап үндүрүп турда, бистиң чуртувустуң хөй-ниитиниң оларны улуг сонуургал-биле уткааннар деп, ол ном үндүрер чериниң директору Е. Полонци медеглээн. Фашизмге удур эрткен дайынның, совет экономиканы катап тургузарының маадырлыг үезиниң болгаш кур черни шиңгээдип алырының дорт киржикчизиниң ханы шынчы херечилели бистиң аныяктарывысты болгаш улуг салгалдың кижилерин улуу-биле сонуургатпышаан. Л. И. Брежневтиң сактыышкыннарын массалыг тиражтыг кылдыр үндүргени дайын болгаш тайбың тургузуушкунунуң чылдарында совет улустуң өндүр чаагай маадырлыг чоруун эки билип алырынга бистиң номчукчуларывыска дузалаар.

Бодунуң чогаалдарынга эш Л. И. Брежнев совет кижиниң эң-не алыс мөзү-шынарын — Төрээн чуртунга ынак чоруун, демиселге быжыг турушту, идея талазы-биле бүзүрелдиг чоруун, шудургу чоруун, улуг чаагай ажыл-херектерни кылыр аргалыын көргүскен. Коммунистиг партияның кижизидип тургусканы ол өндүр чаагай шынарлар Л. И. Брежневтиң номнарында бүгү тала-биле илереттинген. Сактыышкыннарның автору совет чурттуң улустарының бүгү тиилелгелериниң сорук кирикчиан болгаш организакчызы СЭКП-ниң мөгаг чок ажыл-чорудулгаазын көргүскенин онаалап демдеглээн деп, ол чугаалаан.

Бодунуң социалистиг тургузуушкунунуң айтырыгларын шиитпирлеп турар бистиң партия активизи, коммунистер, Социалистиг аныяктарның эвилелиниң кежигүннери, ажылчыннар болгаш тараачыннар Л. И. Брежневтиң сактыышкыннарының номун үргүлчү номчуур энциклопедиязы болдуруп алганнар. Ол номнардан бисти сонуургадып турар бүгү айтырыгларга харыны тып ап турар бис деп, түңнелинде Е. Полонци чугаалаан.

Тайбыңның болгаш бот-боттарын билчириниң угланыышкыны

СОФИЯ. (СЭТА). Болгария Улус Республика Балканнарга, Европага болгаш бүгү делегейге тайбыңның, бот-боттарын билчириниң болгаш кады ажылдажылганың политиказын чайгылып чок чорудуп турар деп, БКП ТК-ның бирги секретары, БУР-нуң Күрүне Чөвүлелиниң даргазы Т. Живков Пловдивке болган Болгарияда турар дипломаттыг төлээ черлериниң баштыңнары-биле ужуражылгага медеглээн.

Совет Эвилели-биле болгаш акы-дуңмалыг социалистиг өске-даа чурттар-биле бүгү талалыг кады ажылдажылганың болгаш чоокшулажылганың даштыкы политиктиг угланыышкыны-биле чорбушаая, ооң-биле кады Болгария Хельсинкиге болган чөвүлел хуралдың түңнел актызының чүүлдерин ёзугаар кожазында күрүнелер-биле болгаш өске-даа чурттар-биле харылзааларны чедиишкинниг хөгжүдүп турар деп, ол онзалап демдеглээн.

Т. Живков совет-америк СБК—2 керээниң улуг ужур-дузаалыын демдеглээн. Ол документ бүгү делегейге политиктиг байдалды экижидеринге арганы бээр. БУР СБК—2-ни чаваыламышкынының болгаш бүгү ниити тайбыңның талазынче угланган чугула базым кылдыр санап турар деп, ол чугаалаан.

ШЕЦИНДЕ ДЕЛГЕЛГЕ

ВАРШАВА. (СЭТА). «Социалистиг чурттарның амгы үениң уран чүүлү» деп чаңчыл болган делгелге ПУР-нуң Балтика эриинде эң улуг төптериниң бирээзи Шецинде ажыттынган. Социалистиг демкаттыштырылгазының улустарының уран чурулга көрүлдезинге киржикчи-биле Болгариядан, Венгриядан, ГДР-ден, КУДР-дан, Кубадан, Польшадан, Румыниядан, ВСР-ден, Совет Эвилелинден болгаш Чехословакиядан 20 чурукчулар четкилеп келген. Олар делгелгеге 200 ажыг ажылдарны берген. Ол ажылдарның кол темазы болза социалистиг ниитилелдиң кижизи болур.

Ол ужуражылганың үезинде критиктерниң болгаш искусствоведтерниң делегей симпозиуму база болур. Ооң-биле кады социалистиг чурттарның чурукчуларының ужуражылгазы база болур.

Пекин-биле харылзааларны «экижидериниң» сылдаа-биле

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Пекин-биле харылзааларын «экижиткенин» АКШ Ыраккы Чөөн чүкте бодунуң шериг-стратегтиг туруштарын быжыглаарынга ажыглап турар. Ол дугайын, чижээлээрге, даштыкы херектер талазы-биле сенат комиссиязының белеткел органнарының бирээзинге АКШ-тың күрүне секретарының дузалакчызы Р. Холбруктуң чугаазы херечилеп турар. «Кыдат-биле кады ажылдажылганың харылзааларын» хөгжүткенинден амгы үеде Каттышкан Штаттарның Чөөн Азияда туруштары сөөлгү үжен чылдарындан эки болу берген деп, ол ажык-биле чугаалаан.

Күрүне секретарының дузалакчызының оон ыңай чугаазын ёзугаар алырга, Вашингтон тургустунуп келген байдалды Ыраккы Чөөн чүкке америк шериглериниң турарын калбартырынга долузу-биле ажыглай берген.

Афганистан Демократтыг Республикага удур сүлчээлерни империалистиг бөлүктер үргүлчүлевишаан. Олар Пакистанда хоргадап турар контрреволюстуг кижилерни боо-чепсек-биле болгаш октар-биле хандырып турар. Кунар, Пактия болгаш өске-даа можуларның тайбың чурттакчыларының аразынга өлүм-чидимни болдуруп турган дээрбечи бөлүктерниң бирээзинден хавырып алган америк болгаш кыдат боо-чепсек ол күштерниң Афганистанда улусчу тургузугга удур, апрель революциязының түңнелинде кижиниң кижи дарлавас ниитилелди тургузарының оруунче чурттуң шилчээни ол революцияның чаалап алыышкыннарынга удур улуг сүлчээниң барының дугайын херечилеп турар.

ЧУРУКТА: бо боо-чепсекти чурттуң девискээринге чылча шаптырган дээрбечи бөлүктерден афган эрге-чагыргалар хавырып алган.

Р. МУСИННИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохроникаzы.

РАДИОЛОГТУГ ЧЕПСЕКТИ ХОРУУР

(Женевадан чагаа)

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев биле АКШ-тың президентизи Дж. Картерниң аразынга Венага болган ужуражылганың үезинде стратегтиг боо-чепсекти кызыгаарлаарының дугайында керээге (СБК-2) ат салганы өске айтырыглар талазы-биле чугаалажыышкыннарга база эки салдарны чедирер ужурлуг деп чаңгыс аай үзел-бодалды илереткени билдингир болгай. Ол айтырыгларның аразынга радиологтуг чепсекти хоруурунуң дугайын база чугаалаан. Венага болган ужуражылганың киржикчилери радиологтуг чепсекти ажылдап кылырын, бүдүрерин, мөөңнээрин болгаш ажыглаарын хоруур дугайында керээниң кол айтырыгларының талазы-биле ийи талалыг дугуржулганы чедип алганын сеткил ханыышкыны-биле бадыткааннар. Ол документиниң текизин шуут-ла дугуржурун Женевага эртип турган чугаалажыышкыннарга чедип алган болгаш бо чылдың июль 10-да совет-америк саналды боо-чепсекти дүжүрер талазы-биле комитетке кииргени.

Ол кады кылган хөделиишкин болза боо-чепсекти эндере бүдүрерин кызыгаарлаар талазы-биле Венага чедип алдынган дугуржулгаларның түңнелинде АКШ биле ССРЭ-ниң чоруткан тодаргай хемчеглериниң баштайгызының бирээзи болган.

Совет-америк кады кылган инициатива боо-чепсекти дүжүрер талазы-биле комитетке эки үнелээшкинни алган. Киирип келген төлевилел болза массалыг узуткаашкынның ол айыылдыг болгаш күчүлүг чепсээн хоруур дугайында делегей дугуржулгазын дүрген ажылдап кылырынга үндезин болган деп, комитеттиң кежигүннери демдеглээннер.

Массалыг узуткаашкынның боо-чепсээниң чаа хевирлерин болгаш системаларын хоруур дугайында айтырыгны тургузар инициативаны Совет Эвилели үндүрүп келген. 1975 чылдың июнь 13-те соңгукчулар мурнунга чүве чугаалап тура, эш Л. И. Брежнев мынча деп чугаалаан болгай: «Чугаа болза күрүнелер, чүнүң-даа мурнунда улуг күрүнелер, массалыг узуткаашкынның боо-чепсээниң чаа хевирлерин, ындыг боо-чепсектиң чаа системаларын тургузарын хоруур дугайында дугуржулганы чарып алырының дугайында боор турар. Амгы үениң эртемниң болгаш техниказының деңнели харын-даа ядролуг чепсектен безин айыылдыг боо-чепсекти тургузуптарының улуг айыылын болдуруп турар ындыг деңнелдиг апарган. Кижи төрелгетенниң угаан-бодалы болгаш сагыш-сеткили ындыг боо-чепсектиң коступ кээр болур оруунга ажып эртиммес моондакты тургузарының эргежок чугулазын негеп турар».

Херек кырында шынап-ла кылып ап болур ол радиологтуг чепсек деп чогум ол чүл? Ол болза массалыг узуткаашкынның боо-чепсээниң чаа хевири болур, бир эвес ону ажыглаар болза кижилерниң массалыг узуткаашкынынга чедирер. Радиоактивтиг херелденишткин-биле хора чедирер радиоактивтиг материал ында ядролуг чазылдырышкынның продуктузу болбайн турар (ядролуг чепсектен ооң ылгалы ында). Ынчалза-даа радиологтуг боо-чепсектиң чедирер хоразы ядролуг чазылдырыышкыннар үезинде тургустунуп келир радиоактивтиг материалдарның чедирер хоразының хемчээли болгаш черге радиоактивтиг хора чедирериниң хемчээли-биле дөмей деп санаар бүгү барымдаалар бар. Ол боо-чепсектиң бомба, снаряд, фугас болгаш өске-даа ындыг хевирлери туруп болур деп специалистер санап турарлар. Радиоактивтиг материалды аңаа частыр бүдүмелдериниң частыышкынының дузазы-биле нептередип болур. Радиоактивтиг материалды частыышкын чокка нептередип болур тускай херекселдерни база тургузуп ап болур.

Боо-чепсекти дүжүрер талазы-биле комитетке чугаалажып көөрү-биле кирген совет-америк кады кылган санал «радиологтуг боо-чепсек» деп билигге хамаарышкан бүгү техниктиг чепсек-херекселди болгаш радиоактивтиг материалды хоруурун баш удур көрүп турар. Ол документиде боо-чепсекти эндере бүдүрерин кызыгаарлаар болгаш чепсегленишкинни дүжүрер талазы-биле амгы үеде күштүг боон турар дугуржулгаларның дуржулгазын ажыглаан. Чижээлээрге, ажылдап кылып турар керээ ол талазы-биле тайбың ажыл-чорудулгага шаптыктавазын баш удур көрүп турар. Керээни күүседип турарын хынаарының хемчеглери база баш удур көрдүнген.

Ынчангаш ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың кады ажылдап кылган саналы радиологтуг боо-чепсекти хоруурунуң дугайында келир үениң керээзиниң боо-чепсекти эндере бүдүрерин кызыгаарлаарынга болгаш чепсегленишкинни дүжүрериниге дээштиг арга болуруунче угланган. Керээ болза массалыг узуткаашкынның боо-чепсээн тургузаар талазы-биле боо-чепсекти эндере бүдүрериниң айыылдыг оруктарының бирээзинге моондакты тургузарынче угланган. Ол керээ радиологтуг боо-чепсекке радиоактивтиг материалдарны ажыглаарын болдурбас ужурлуг. Ол чепсекти хөй санныг күрүнелер тургузуп ап болур. Ону чарары бүгү делегейниң улустарының эрге-ажыктарынга дүүшкек.

Ол керээ болза боо-чепсекти эндере бүдүрерин соксадыр болгаш чепсегленишкинни дүжүрер дугайында чугула дугуржулгалар болур үш средага (черге, агаарга болгаш сугга) ядролуг чепсектиң шенелделерин хоруур дугайында керээ, ядролуг боо-чепсекти нептеретпезиниң дугайында керээ, бактериологтуг (биологтуг) болгаш токсиниг чепсекти ажылдап кылырын, бүдүрерин болгаш ооң курлавырларын мөөңнээрин хоруур дугайында болгаш оларны узуткаарының дугайында дугуржулга, бойдуска салдар чедирериниң чепсек-херекселдерин шериг талазы-биле болгаш өскээр канчаар-даа ажыглаарын хоруур дугайында дугуржулга болгаш өскелер-даа ышкаш база-ла ындыг чугула керээ болур.

Радиологтуг боо-чепсекти хоруурунуң дугайында керээниң кол чүүлдерин ажылдап кылганы болза, дайынны чайладыр дээш, делегейниң айыыл чок чоруун хандырар дээш демиселдиң айтырыгларынга Совет Эвилелиниң принципиалдыг туружунуң база бир чаа бадыткаашкыны болур.

В. ЛЕВОНОВ.
(СЭТА).

Москва.

«Хостуг делегейниң» арны

ШПИОННАР «КОРПУЗУ»

Чоокта чаа АКШ-тың президентизи Дж. Картер «тайбың корпузун» — төп разведканың эргелелиниң «чаглаа» кылдыр алдаржаан «эки тура» организациязын өскертир дугайында чарлыкка ат салган. Ол чарлыкты ёзугаар «тайбың корпузунга» ооң хамааржып турары чазактың «хөделиишкин» албан чери хемчээлге «автономияны» тыпсыр. Ооң-биле чергелештир президентиниң чаңынга «корпустуң» политиказын ажылдап кылыр тускай консультация чөвүлелин тургузар.

«Тайбың корпузунуң» тыптып келгени тускай төөгүлүг. 60 чылдарның эгезинден эгелээш, хосталган аныяк чурттарның чурттакчы чонун идеология талазы-биле угаадыры неоколониализмниң политиказының чугула айтырыгларының бирээзи болу берген. Ону тайылбырлап болур болбайн аан. Мурнунда колониалдыг албан черлериниң дужуметтери, миссионерлер болгаш метрополияның өске-даа эмиссарлары хөгжүп турар чурттарның миллион-миллион кижилеринге информацияның кара чаңгыс үнер дөзү, оларның сургакчылары болуп турганнар. Ынчаарда колонизаторлар онза кажарлаашкыннар ажыглавайн тура, ол чурттарга боттарының идеяларын нептередип болур турганнар.

Ынчаарга колониалдыг системаның буураашкыны-биле холбаштыр байдал шуут өскерилген. Хосталган чурттарның социализм чурттары-биле харылзаалары чыл келген тудум-на калбарып турган. Ол үеде Барыын чүктүң пропаганда машиназының мурнунга «айыылдыг идеяларның» нептерээшкинин канчаар оожуктурарыл деп айтырыг тургустунуп келген.

Империализмниң идеологтуг дайынынга кол рольду АКШ бодунга алган. АКШ-тың даштыкыга ажыл-чорудулгазының эң кол каналдарының бирээзи 1961 чылдың март 1-де тургустунган «тайбың корпузу» болу берген. Беш чыл эрткенде ол организацияга 15,5 муң кижи санаттынып турган. Ооң эң чугула сорулгаларының бирээзи империализмни агартыры, аңаа кижиге ынак, сагыш човаачал чоруктуң масказын кедирери. Оон аңгыда, «корпус» пункттарының ол-ол күрүнелерде тараан четкизи ТРЭ-ниң кичээнгейин бодунче хандыкшыткан. «Корпустуң» кежигүннери улам мыңайлаан тудум-на, идеологтуг диверсантылар, профессионал шпионнар кылдыр хөйү-биле хуулгулааннар.

Уржуктуг сойгалаашкыннар удаа-дараа болгулап турган. Чамдык күрүнелер америк «эки турачыларның» «дузазындан» ойталап, оларны чурттан үндүр сывырар дугайында шиитпирлерни үндүргүлээн. Даштыкыда шапкынчыларның саны 16 муңдан 7 муң чедир дүргени-биле кызырылган. Оларның ажыл-чорудулгазының кавызы чыырылган. ТРЭ-ниң ол бак сурагдыг филиалының буурап дүжер деп барганының дугайын бүгү-ле байдалдар херечилеп турган.

Ынчаарга неоколониализмниң ол үре-садызын хөөржүдүп каантарынче Каттышкан Штаттарда чамдык кижилер далашпааннар. «Тайбың корпузунуң» бужартаан алдарын камгалаары-биле АКШ-тың чазаа 1971 чылда ооң адын чазактың чаа «хөделиишкин» организациязының филиалы кылдыр өскерткен, ол организация АКШ-ка-даа, даштыкыга-даа «эки тура дузаламчызының» бүгү программазын таарыштырар хүлээлгелиг. Ол болза баштайгы эде организастаашкын болган.

Чарлалды өскерткен чорук организацияның ажыл-чорудулгаазының алыс утказын бичии-даа өскертпээн. Чаа сойгалаашкыннар эгелээн. Аңаа холбаштыр америк чазак бо чылдың эгезинде «Корпустуң» ээлчеглиг тынгарыышкынын кылып эгелээн.

Каттышкан Штаттар мооп соңгаар-даа ол организацияны хөгжүп турар күрүнелерже идеологтуг хапылаашкынга болгаш ол чурттарга «амыдыралдың америк хевирин» суртаалдаарынга ажыглаар бодап турарлар. Ынчаарга частырыгларны база өөренип көрген: чаа эки турачыларга идегелдиг чагдакты хандырар төлээде, хөгжүп турар чурттарга делегей төлевилелдерин (ооң иштинде КНО-нуң шугуму-биле) боттандырарынга «тайбың корпузун» киириштирери кордүнүп турар.

Организацияның алыс утказы бичии-даа өскерилбээн. Ол дугайын хөгжүп турар күрүнелер билип, мурнуку хевээр-де ол «корпусту» ТРЭ-ниң филиалы деп бакка сурагжаан организация кылдыр көрүп турар.

Ю. ДАВЫДОВ.
(ПМА)

«САЛЮТ-6»—ЧУРТТУҢ НОГААН ЭЗИМИНГЕ

Космос шинчилелдери

Космонавтылар Владимир Ляхов биле Валерий Рюмин «Салют-6» орбита станциязында дөрт ай ажыг үеде ажылдап турар.

Экипажтың шинчилелдер программазында өй-өйлеп хайгааралдар кылыры, ооң мурнундаазында дег, көскү черни ээлеп турар. Тырттырып турган пленкаларын шуптузун олар «Союз-32» корабльге Черже дедир эгидип бадырыпканнар, хөй зоналыг болгаш топография фотоаппаратуразы-биле Черни тырттырарын уламчылаар. Геологтар, океанографтар, арга-ыяш ажыл-агыйының тускай эртемниглери-биле экипажтың харылзаа туда бээри бола болгулаар. Чижээ, олардан Ыраккы Чөөн чүктүң арга-арыгларының байдалын онза сонуургап айтырарлар. Чүге дизе, ында бо чай изиг болгаш кургаг. Арга-арыг өрттериниң айыылы улгаткан.

— Космос техниказын арга-ыяш ажыл-агыйынга ажыглалын чүгле өрттер болу бербезин дээш эвес, өске-даа сорулгаларга киириштирер бис— деп, Бүгү-эвилелдиң «Леспроект» каттыжыышкынының начальнигиниң оралакчызы Василий Сухих чугаалады.— Кол сорулгаларның бирээзи кылдыр чурттуң арга-ыяш курлавырларын комплекстиг өөренип көөрүн адап болур. Совет Эвилелинде бөмбүрзектиң арга-арыының барык улдун кезии чаптылган. Арга-ыяш ажыл-агыйында 160 муң хире кижи хаара туттунган. Арга-арыг курлавырларын даңзыга ап, оларны ажыктыг, чөптүг кылдыр хереглээриниң чугулазын катаптап айыткан херээ чок боор.

Космос техниказының тыптып келгениниң соонда ооң аргаларын дораан эскерип каан бис. Биске янзы-бүрү хевирниң медээлери херек: чамдызын орбита станцияларындан, чамдызын метеорологияның «Метеор» спутниктерин база бойдус курлавырларын шинчилээринге тускайлаттынган спутниктерни дамчыштыр ап турар бис.

Космостан чурукка тырттырыышкыннар болгаш дорт хайгааралдар девискээр аайы-биле арга-ыяштың шиити курлавырларын, арга-арыгларның кандыг хевирниң ыяштарындан тургустунганын тодарадып, ыяш белеткээр организацияларның ажылын болгаш арга-ыяшты катап өстүрериниң хемчээлдерин хынаарынга дузалап турар. Чижээ, черниң үрелип, сугга алзырынга хамаарыштыр ап көөр болза, даг ийлеринде үнген ыяштарны кандыг хевирлиг кезип турарындан салдарлыг. Арга-арыгның чаш өзүмнерин хайгаараары база чугула. Бистиң чуртувуста арга-арыгларны катап олуртуп өстүрер талазы-биле хөй ажылдар кылдынып турар. Чылдың-на ийи миллион гектар хире черниң арга-арыын кезип ап, ынча хире черге өзүмнерни тарып олуртуп турар бис. «Салют-4»-ке база «Салют-6»-ның баштайгы ийи кол экспедицияларының тырттырган чуруктарын арга-арыг карталарын тургузар, арга-ыяш ажыл-агый хемчеглерин ажылдап кылыр талазы-биле ажылывыска онза ажыктыг кылдыр хереглеп турар бис. Чижээ, оларга үндезилеп Байкал чоогунуң чамдык девискээрлериниң карталарын тургускан. Ляхов биле Рюминге хайгаарал үезинде онза кичээнгейни Байкал-Амур магистралының кавызынче угландырарын чагаан бис. Ында ховар дээн хевирниң ыяштары үнген ээзимнер бар, ооң-биле кады ол аажок улуг девискээрниң хөй кезии барык шинчилеттинмээн.

Арга-арыг өрттеринге удур демиселге улуг дузаны спутниктер чедирип турар. Чижээ, «Метеорлардан» медээлерни бис хонукта ийи-үш катап хүлээп алыр бис. Чайгы үеде өрттерге удур хайгааралда 500 ажыг самолеттар болгаш вертолеттар хаара туттунган турар. Оларны таарыштыр ажыглаары чугула.

Амгы үеде тодарааны-биле алырга, арга-арыг өрттериниң бир кол чылдагааны чаңныктан боор турар. Метеорологтуг байдалды эки билип алыр болза, самолеттарны өрттүң эң болу берги дег черлеринче углап туруп болгай.

— Космос техниказын чер ажыглалының талазы-биле ажылдарны чорударынга оон дудак чок ажыглап болур— деп, Күрүнениң чер курлавырының институдунуң директору, көдээ ажыл-агый эртемнериниң доктору Серафим Носов чугааны уламчылады. — Көдээ ажыл-агый ажыглалдыг черлерниң хемчээли бистиң чуртувуста 660 миллион ажыг гектар, ооң үштүң бир кезии тараа шөлдери. Чер ажыглалының карталары аажок дүрген өскерлип турар, беш чыл болгаш-ла ооң барык чартыы шуут өскерилген боор турар. Ол дээрге үр хуусаалыг объектилерге — тудугларга, оруктарга, суг хөөлбектеринге хамаарыштыр алырга ындыг. А тараа шөлдериниң байдалынга хамаарыштыр хуусаа усчок кыска. 20—30 ажыл-агыйларлыг чаңгыс-ла районнуң тараа шөлдериниң өскерилгениниң дугайында медээлерни шалыпкын чыып ап деп чүве берге айтырыг. Кончуг хөй ажылды негээр медээлер-дир. Космостан тырттырган чурук-карталар-биле ол ажылды аажок белен кылып ап болур.

Амгы үеде бис чугула кичээнгейни чурттуң эвээш чурттакчылыг районнарынче — хову болгаш чартык куруг ховуларже — кадаттыг мал ажылдыг черлерже угландырып турар бис. Калмыкияның, Туркменияның, Казахстанның чамдык девискээрлериниң хөрзүн-география карталары тургустунган. Моон соңгаар бистиң мурнувуста аажок чугула сорулга салдынган — бүгү чурттуң девискээрин хаара тудуп турар чер ажыглалының картазын тургузары болур. Ону шиитпирлээринге космонавтика улуг дузаны көргүзер боор деп бодап турар бис.

Михаил ЧЕРШЫШЕВ,
ПМА-ның тускай корреспондентизи.
Ужудуушкун башкарар төп.

КОЛ СТАДИОН БЕЛЕН

Лужникиде В. И. Ленин аттыг Төп стадион совет спорттуң алдарлыг эвээш эвес арыннары-биле сырый холбашкан. Бо хүннерде ооң спортчу тудуглары чаартынган болгаш эки кылдынган. ССРЭ-ниң улустарының VII чайгы Спартакиадазының киржикчилерин хүлээп алырынга белен. Спартакиаданы ажыдарынга чедир бир неделя арткан турда, «Чурттуң кол стадионунуң спорт тудугларын тудары болгаш чаартыры доозулган дугайында» тудугжулар рапорттаан. Бо болуушкунга алдар болдурган улуг спортчу байырлал июль 15-те улуг спорт аренازынга болуп эрткен.

Тудугжуларның болгаш спортчуларның байырлыг марыжы-биле байырлал эгелээн. Олимпий комплекизи «Лужникини» туткан тудугжу отрядтарның аразында бүдүрүлгениң мурнакчылары чораан. Байырлал колонназында чээрби ажыг чыл мурнунда Лужникиниң спорт тудуун тудуп эгелээннер база чоруп органнар.

— Тудугжулар, ажылчыннар, төлевилекчилер, инженер-техниктиг ажылдакчылар болгаш өскелер-даа ССРЭ-ниң улустарының VII чайгы Спартакиадазының база Олимпиада-80-ниң кол объектилеринге ажылдап турганнар, оларга онаагап ажыл-херекти бедик харысалгалыы-биле көрүп, эки ажылдааннар, ылаңгыя коммунистер болгаш комсомолчулар эң-не берге участоктарга ажылдап турганнар, Ленин, Киев, Октябрь, Краснопресненск, Пролетарск болгаш найысылалдың өске-даа районнарының аныяктарының шалыпчы отрядтары эки ажылдааннар— деп, «Лужникиниң» олимпий комплекизин тударының болгаш чаартырының ВЛКСМ-ниң Москва хоорккомунуң штавының начальниги Б. Мегрелидзе СЭТА-ның корреспондентизинге чугаалаан.

Тудугжулар спортчуларга стадионнуң символиктиг дулгуурун дамчыдып берген.

Спартакиада

ТЕМП ШАПКЫНЧААН

ССРЭ-ниң улустарының Спартакиадазының тиилекчилеринге болгаш шаңналдыг черге четкен спортчуларга чээрби тос комплект медальдарны тывыскан. Тенниске, байдаркаларга болгаш каноэге эжиндириишкинге, самбога ниитизи-биле чылдың бо эң улуг маргылдаазынга кирген спорттуң үжен хевириниң үш хевиринге түңнел маргылдаалар болган.

Июльдуң 21-де В. И. Ленин аттыг Төп стадионга байырлыг ажыдыышкыны болур бо спартакиаданың темпизин бедээн. Фехтовальщиктер, шыдыраачылар болгаш суг полозунуң мастерлериниң маргылдаалары уламчылавышаан. Июльдуң 17-де Киевке волейбол маргылдаазы эр болгаш херээжен спортчуларның аразынга эгелээн. Москвага спорттуң беш хевиринге база күжүн шенежип киришкен.

ААЛЧЫЛАРНЫҢ ЧЕДИИШКИНИ

ССРЭ-ниң улустарының VII чайгы Спартакиадазынга киришкеш, Украинаның байдаркажылары болгаш каноэжилери команда аайы-биле кол шаңналды чаалап алганнар. Ийиги черни Белоруссияның, үшкүзүн — РСФСР-ниң командалары ээлээннер.

— Боттарының эжиндирикчилеринге тренерлер чоргаарланып турарлар. Тиилелгени Олимпиадага киржирлерниң даңзызынга бир дугаарында кирген спортчулар чедип алганнар. Түңнел оюнга киргеннерниң аразында аныяк спортчуларның база киргени бистиң өөрүшкүвүстү хайныктырган, оларны бис дораан-на демдеглей шаап алган бис. Бистиң даштыкы аалчыларывыс база багай эвес кириштилер. Олимпий маргылдааларынга олар тиилелге чедип ап болурунуң аргалары бар дээрзин база көргүстүлер.

Байдаркаларга болгаш каноэге эжиндириишкиннерге 14 чурттуң спортчулары киришкен. Даштыкы аалчылардан бир дугаарында медаль алган кижиге норвег Эйнар Расумссен хамааржыр. Ол чаңгыс олуттуг байдарка башкаргаш, 500 метр хемчээлге ийиги черни ээлээн. Спартакиаданың алдын медалын бир дугаарында Венгрияның телээзи Тамаш Вихман чаалап алган. Ол база чаңгыс олуттуг байдаркага 1000 метрниң чедиишкинниг эрткен.

Дөрт олуттуг байдарканың башкарыкчыларының ужуражылгазы аажок көрүштүг болган. Аңаа ССРЭ-ниң шилиндек командазы (эжиндирикчизи Александр Шапаренко) тиилекчи болган. Олар маргылдааның эгезинде-ле өскелерин мурнаан болгаш түңнел чоокшулап орда, оларны ажып эртер кижи чок-даа турган болза, кончуг дүрген эжиндириишкин-биле финишке келгеннер.

(СЭТА).

Хамааты камгалалының билиглерин—кижи бүрүзүнге

ПРОДУКТУЛАРНЫ, МАЛДЫ, МАЛ ЧЕМНЕРИН КАМГАЛААРЫ

Көдээ ажыл-агыйның бүгү түзүн малын, оларның чемин, үнүш аймаан, суг баштарын массалыг узуткаашкындан камгалаары — хамааты камгалалының мал болгаш үнүш камгалалының талазы-биле чер-черде тускай кезектерниң чугула сорулгаларының бирээзи.

Массалыг узуткаашкынга удур совхозтарның хамааты камгалалының начальниктери чогуур хемчеглерин алыр ийикпе, азы оон хораннаар шынарын баш удур кошкадырының аргаларын ажыглаар апаар: мал кажааларын ыяк дуглаар; камгалал черлерге 5—7 хонук дургузунда мал чемин, сугну курлавырлаар. Бода малга хонукта 4—5 кг сиген, 20—30 литр суг негеттинер. Хой, өшкү санынга 500 граммдан бир кг чедир сиген, 4—5 литр суг хереглеттинер.

Мал одарга чорда камгалаар ужурга таварышса, фермаларже, бригадаларже, кадарчылар турлагларынче киир сүрүп тургаш, камгалаарының хемчээн алыр ийикпе, азы эргежок чугула апарган таварылгада ол чоок-кавыда ыйгыл, оңгар черлерни, өдүглерни, куйларны, аъргa-эзимнерни ажыглаар. Бир эвес мал радиоактивтиг хораннаашкынга таваржы берген болза, санитарлыг ашталга кылыры-биле оларны баш удур белеткээн шөлдерже чорудар. Кургаг санитарлыг ашталганы малдың кежинге дезинфекция машиналарының доозун довурак соодурукчуларының дузазы-биле чорудар. Хой, өшкүнүң кургаг ашталгазының эң эптиг аргазы —оларны кыргыыры болур. Радиоактивтиг довурак, доозунну шётка, бөле шарып каан кадар-оът, сиген-биле дүрбүп тургаш арыглаар. Суук чүүл-биле санитарлыг ашталганы малдың кежинге кылырда тускай, холумактыг ээзилдириглерни ажыглаар ийикпе, азы тускай машиналарның дузазы-биле суг чаштырып тургаш хораннаар бүдүмелдерден арыглаар.

Шөлде, шаңда тарааны, картофельди, мал чемнерин брезент, тараа саваны-биле шыпкаш, кырынга 5—10 см чедир довурак төгер.

Аъш-чем продуктулары, мал чемнери, суг химиктиг хораннаашкынга таварышканда тускай ашталга чорудар апаар. Ону дегазация деп адаар. Хораннаар бүдүмелдерниң суук чүүлдери, ногаа болгаш фрукт аймаан шоолуг эвес хораннапса-даа оларның даштында карттарын шуут аңгылап кааптар. Эътти суг-биле каш катап чуур, бир шак чартык азы ийи шак дургузунда хайындырар. Балык эъдин хайындырарының мурнунда сугга 2—3 шак иштинде шыгылар. Аъш-чем сөөртүр машиналарны, техниктиг дериглерни, демир болгаш шил саваларны химиктиг бүдүмелдерниң ээзилдирии-биле дегазация чорудар. Бир эвес аъш-чем продуктулары бактериялыг хораннаашкынга таварышкан болза, хлорлуг чугай, хлор, карболдуг кислота дээн чижектиг химиктиг бүдүмелдер-биле эвес, а физиктиг арга-биле арыглаар. Аштап арыглаар аргажок кылдыр хораннанган продуктуларны, мал чемнерин оңгар каскаш хөөп кааптар ийикпе азы өрттедир.

Ол айтырыгларны шиитпирлээриниң эң чугула хевирлери болза, совхозтарга, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелеринге, үлетпүр болгаш транспорт организацияларынга план ёзугаар комплекстиг өөредилгени белеткеп эрттирери чугула. Ындыг өөредилгелер «ССРЭ-ниң 50 чылы», «Көк-Тей», «ҮТКА 25 чылы», «Ак-Эрик», «Мөрен» болгаш өске-даа совхозтарга болуп эрткилээн.

А. ДЫРТЫЙ-ООЛ.
Тыва АССР-ниң хамааты камгалал штавының начальнигиниң дузалакчызы.

ОКЕАН ЫНДЫНДА ДЕЛГЕЛГЕ

Москва Кремлиниң музейлеринден эң-не байлак көргүзүг чүүлдерин Нью-Йоркче чоруткан. «Метрополитен» музейде орус уран чүүлдүң делгелгезин ажыткан.

Көргүзүг чүүлдеринде чүс ажыг ажылдар кирген. Америк көрүкчүлер XII вектиң ховар болгаш улуг үнелиг ювелир кылымалы болур Юрий Долгорукийниң таптап кылган мөңгүн хымыжы-биле болгаш өске-даа чүүлдер-биле таныжарлар. «Метрополитенниң» аалчылары үнелиг постерни, идик-хепти, чепсекти, күрүнениң бурунгу демдектерин көөрлер. Оларны көргеш, олар орус улустуң төөгүзү-биле, ооң уран чүүлү-биле болгаш культуразы-биле чоок таныжып алырлар.

«Москва Кремлиниң музейлериниң шыгжамырындан чүс үнелиг чүүлдер» деп делгелге бо даштыкыже чоруткан баштайгы ындыг көргүзүг чүүлү болган.

(СЭТА).

СПАРТАКИАДАНЫҢ ШАҢНАЛДАРЫ

МОСКВА. ССРЭ улустарының VII чайгы Спартакиадазының киржикчилеринге чүс ажыг шаңналдарны доктаадып тургускан. Оларның аразында «Спортчу дээди мергежил дээш», «Рекордтуг түңнелдер дээш», «Олимпий ынаныышкыннары» деп, а ол ышкаш янзы-бүрү хөй-нитти организацияларының, солуннарның болгаш журналдарының шаңналдары бар.

Оларның аразында Гжельдиң, Хохломаның, Палехтиң сураглыг мастерлериниң кылган кубоктары, а ол ышкаш сураглыг Дулевск заводтуң кылыглары бар.

Спартакиада маргылдааларынга совет болгаш даштыкы тиилекчилерге ССРЭ улустарының Спартакиадазының чемпионнары деп атты тывыспышаан, алдын медальдар-биле шаңнаар.

ЧУРУКТА: Спартакиаданың шаңналдары.

В. УН ДА-СИННИҢ фотоzu.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ИЮЛЬ 18-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

10.00 — «Үе». Информастыг программа. 10.40 — Эртенги гимнастика. 11.05 — **«Аныяктарның чогаадылгазы»**. 11.30 —**«База катап даң бажы»**. Уран-чечен фильм. 12.50 — **«Кино аян-чоруктар клуву»**. Дамчыдылганы Ю. А. Сенкевич чорудар. 13.50 — Медээлер. 13.55 —16.00 — Чапсар. 16.00 — Медээлер. 16.20 —**«Сээң күш-ажылың, сээң бедииң»**. Документалдыг фильмнер программазы: **«Дарганнар бис», «Мен агы-биле кожер мен», «Терентьевна», «Чурукчу Николай Глушенко»**. 17.30 — **«А. И. Куприн. Амыдыралының болгаш чогаадылгазының арыннары»**.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Телемедээлер. 18.30 —Бурятияның Күрүнениң ырның болгаш танцының **«Байкал»** ансамблиниң концерти. 19.25 —Телемедээлер. 19.35— **«Хөй-нитти амыдыралының экраны»**. Дамчыдылга. 19.40 — **«Онзагай кожалар»**. Документалдыг фильм. 20.05 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.15 — **Бөгүн делегейде**. 20.30 — **«Маадырлыг чорук»**. 21.05 — **«Килең»**. Хөй сериялыг телешииниң баштайгы көргүзүү. 1-ги сериязы. 22.30 —«Үе». Информастыг программа. 23.05 — **«Симфонияның улуг оркестриниң шаагы»**. 00.00 — 00.40 — **«Десна чери»**. Документалдыг фильм. Төнгенде — медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

18.15 — Делегей конкурузунуң лауреады Л. Ширинаның концерти. 18.45 —**«Харылаңар, горнистер!»**. 19.30 —**«Беш чылдың тудугларында»**.
20.00 —**«Уругларга шүлүктер»**

КЫЗЫЛДАН

20.15—**«Генерал Пуща»**. Документалдыг фильм. 21.00 —21.15 — **«Совет ырның антологиязы»**. Фильм-концерт.

агаар

Бөгүн республикага кожуп турар булуттаар, чамдык черлерге кезек чаъстаар. Соңгу чүк угланыышкынныг хаттың дүргени секундада 5—10 метр чедер. Агаарның температуразы 26—31, чамдык районнарга 18—23 градус чылыыр.

Кызылга өскерлиишкин чок агаар болур. Хаттың күжү кошкак. Агаар дүне 10—12, хүндүс 29—31 градус чылыыр.

Редакторнуң оралакчызы К. К. САТ.

КИНО

ИЮЛЬ 18-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Орай кат» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Киночыынды» 9. 40, **«Трубачевтуң отряды тулчуп тур»** 11.20, 13.10, 15.10, **«Капитан»** 17.10, 19.10, 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Тайга хаайының төнчүзү» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Оттуг чаш үе» 15.00, **«Стадионга трагедия»** 16.50 18.40, 20.30 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: «Шииниң баштайгы көргүзүүшкүнүнүң бүдүүзүнде» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

БҮГҮ ХЕМЧЕГЛЕРНИ АЛЫР

Калчаа аарыг — халдавырлыг, дүрген эртер аарыгларның бирээзи. Ооң өскүдүкчүзү каракка көзүлбес бичии вирус болур. Калчаа аарыг делегейниң бүгү чурттарында бар боор турар. Бо аарыгның тарадыкчылары черлик амытаннар: бөрүлер, дилгилер, манылар болгаш өскелер-даа болур. Ук аарыг кижилерге болгаш малдарга черлик амытаннардан дамчып халдаар. Хөй нурууузунда бо аарыгдан ыттар аарыыр.

Статистиканың медээлерин ёзугаар алырга, калчаа аарыгдан аараан кижилерниң 85 хуузу ону аарыг ыттардан халдадып алган боор турар. Ооң чылдагааны черлик ыттарның чер кезип, тоянп чоруп турарында.

Черлик ыттар дээрге, думчуунда чулар чок, чанында ээзи чок ыттар-дыр. Ындыг ыттарны кымга-даа хамааржыр, кандыг-даа уксаалыг болза, черлик деп санаар.

Ыттар калчаа аарыгның кол тарадыкчылары болганда, олар эң-не айыылдыг. Ынчангаш ыттарның калчаа аарыының дугайын тодарадып билжирин чугула. Ыттарга аарыг халдаан соонда ооң баштайгы демдектери көстүп келгиже 14—90 хонук эртер. Ол аразында ыттың даштыкы хевири кадык ышкаш болза-даа, ооң чараазында вирустар бар болур. Ындыг ыттарны суйбап чассыдарга, олар кижини чылгаар болза, аарыг халдап болур. Калчаа аарыгның демдектери мындыг: аараан ыт эгезинде кижиге аажок эргеленир, хөй нурууузунда аажок оганыр, караңгы черже чаштынар, кыйгыларга келбестээр. Ындыг байдалы 2—3 хүн уламчылаар. Оон ыңай ааж-чаңы өскерлип эгелээр. Ыт тура халып, чыдып каап, аксы-биле ымыраа туткан-даа ышкаш шимчээшкиннер кылып, шурагылаар, тыныжы бачыдаар, караазының огу улгадып, чем чиири баксыраар. Өске бир ытка ызырткан чери кижип, ол черин боду ызыргылаар. Чем ажырары бергедээр, чараазы төктүр болгаш хөрээнде дүгү үргүлчү ол болур.

Ооң соонда ыт аажок дерзиилени бээр: таварышкан-на чүвелерни, черни, демирни, ыяш-дашты ызырып, чип туруп бээр. Баглап каан баандан үзе тыртып чоруксаар. Чүү-хөөнү ызырганының күштүүнге дижи, харын-даа адаккы сегели сыйлып болур. Ыт аажок дерзиилениp, мал-маганче база ээзинче шурап туруп бээр, харын-даа бөлүк ыттарже безин халдаар. Баан үзе тыртып алгаш, ыт халып чорупкаанда 50 хире километрни эрткеш, оруунга таварышкан ыттарны, мал-маганны, кижилерни ызырар. Аарыг ыт бо чадазында айыылдыг, бүдүү келгеш ызырар. Ооң соонда ыттың мага-боду кожуп, аксы хагдынмастап, дылы уштунуп, чараазы төктүрү кедерээр. Сугну, чемни-даа ажырып шыдавас апаар. Карактары хыйырара бээр. Ооң соонда 6—11 хонгаш, аарыг ыт өлүр. Бо аарыгның көжүүр азы оожум хевиринде ыттар дерзии болбас, оожум, чем чиир хөөннүг. Ынчалза-даа алаккы сегели хагдынмас болгаш чараазы көвүдээр. Дылы уштунар, боскунга сөөк чылдыпкан ышкаш болур.

Районнар Советтериниң күүсекчи комитеттериниң шиитпирин ёзугаар ыт ээлери ыттарын чылдың-на мал эмчизинге көргүзүп, калчаа аарыынга удур тарыдып алыр. Ыттыг улус дептерлиг болгаш ыдының мойнунга баглаар тускай жетоннуг (дугаарлыг) болур.

Бир эвес мал-маганны черлик амытаннар, азы каржы ыт ызырган болза, ону ажыл-агыйның мал эмчизинге, кижи эмчизинге, көдээ Советке дыңнадыр. Ыт ызырган малды аңгылаар.

Уксаалыг ыттар бодунуң девискээриндеп үнгенде, ыяап-ла думчук чуларлыг болгаш мойнунга кедирер баглыг болур ужурлуг. Черлик ыттарны тудар болгаш узуткаар ажылды коммунал албан черлери тускай бригадага азы отрядтарга дагзыр. Аңчы болгаш албан ыттарындан аңгыда, туткан ыттарны ээлеринге эгитпес. Аңчы болгаш албан ыттарын туткан соонда ээлери негеп чедип кээр болза, 3 хонгаш соонда мал эмчизиниң чөпшээрелин ёзугаар оларны эгидип бээр. Ыттың ээзи ыдын алгаш, 30 хонук иштинде карантинге тудуп, хайгаараар. Ыттарны садарын база өске черже транспорт-биле сөөртүрүн чүгле мал эмчизиниң шынзылгазы-биле чөпшээрээр. Ындыг ыттарны калчаа аарыгга удур бир ай азы чыл бурунгаар тараан турар ужурлуг.

Ынчангаш мал кадарчылары бо аарыгга удур серемчилелдиг болуп, бүгү-ле черлик ыттар, бөрүлер, дилгилер кижиже, мал-маганче халдаан таварылгада ажыл-агыйның специалистеринге дүрген дыңнадыр хүлээлгелиг.

С. МОНГУШ,
Көдээ ажыл-агый министерствозунуң ветеринария килдизиниң мал эмчизи.

ӨӨРЕНИРИН КҮЗЭЭННЕРГЕ

БАЛГАЗЫННЫҢ № 2 КӨДЭЭНИҢ ОРТУМАК ПРОФТЕХУЧИЛИЩЕЗИ 1979-80 өөредилге чылында өөреникчилер хүлээп алырын чарлап тур.

Үш чыл хуусаалыг өөредилгеге 8 класс дооскан, 15 хардан өрү назылыг оолдарны болгаш кыстарны дараазында тускай эртемнерге хүлээп алыр: 1. Тракторист-машинист (слесарь-септекчиниң болгаш автомобиль чолаачызының ажылын күүседип билир калбак профильдиг).

Чаңгыс чыл өөредилгелиг хуусаага 16 хардан өрү назылыг оолдарны болгаш кыстарны дараазында тускай эртемнерге хүлээп алыр:

1. III класстың тракторист-машинизи. 2. Мал фермаларының электромонтёр мергежилдиг механизатору.

Өөреникчилерни аъш-чем-биле, идик-хеп-биле, тускай хеп-биле, стипендия-биле, ниитиниң чуртталга бажыңы-биле хандырар.

Үш чыл хуусаалыг салбырны дооскаңнарга професия чедип алганының дугайында диплом-биле кады ортумак эртемниң дугайында аттестатты тывысыр.

Өөренирин күзээннер директорга билдириишкин бижээш, дараазында документилерни кожар: эртемниң дугайында аттестат азы херечилел (боду-биле), төрүттүнгениниң дугайында херечилел азы учёттан үндүр бижээн паспорт, чурттап турар черинден шынзылга, № 286 майык ёзугаар эмчи шынзылгазы, 3 х 4 см хемчээлдиг үш фото-чурук, совхозтан азы бүдүрүлгеден өөредири-биле чоруткан бижик.

Училищеге кирериниң шылгалдазы чокка хүлээп алыр.

Өөредилге сентябрь 1-ден эгелээр. Документилерни август 30-ге чедир хүлээп алыр.

Айтырыгларны дараазында адресче чорудар: **Таңды район, Балгазын суур, КПТУ-2. Телефоннар 1-48, 2-42, 2-44.**

Редакцияның адрези:
Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3, ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75 харысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийже амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-22-64, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 16305. Чагыг № 1873.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ГС—00789